

DE NIEUWE STEM

12

MAANDBLAD VOOR CULTUUR EN POLITIEK
ELFDE JAARGANG / DECEMBER 1956

MEDEDELING AAN DE LEZERS

Zoals in ons land in welhaast alle gevallen gebruikelijk is, valt de inhoud van De Nieuwe Stem buiten de verantwoordelijkheid van de uitgever. In verband met reeds op een vroeger tijdstip geopende onderhandelingen zal binnen enige tijd de exploitatie van De Nieuwe Stem niet meer door de Wereld-Bibliotheek geschieden.

DIRECTIE
WERELD-BIBLIOTHEEK N.V.

Hendrik de Leeuw

ONDERWERELD N.V.

Een openhartig en onthullend boek over de georganiseerde misdadigheid in de Verenigde Staten. De waarheid over gangsterdom en bendewezen!

262 blz. Met ill. Gebonden f 8,90 (fr. 135.—)

VERKRIJGBAAR BIJ DE BOEKHANDEL

Amsterdam WERELD-BIBLIOTHEEK *Antwerpen*

BRIEF AAN KOEN

De vlaggen hingen niet halfstok toen mijn vriend stierf.
Hij stierf zonder afscheid:
hij had mij nooit begroet.
Hij werd geplant,
hij werd geveld:
mijn stam wordt voort ontbonden.
Zeg het de armen en de honden:
hij was geen gunsteling,
hij was geen hoveling.

Ik ervaaarde dat zijn gelaat marmer werd,
ik ervaaarde de droefheid van zijn vrouw,
ik ervaaarde het spelen van zijn kinderen:
ik was zand tussen zijn vingeren.

Zijn vingeren waren van moedeloos marmer
en moedeloos marmer werd zijn blik.
Hij lag voor mij als een middeleeuws koning
in moedeloos marmer.
Ik was twee tranen armer,
twee tranen aan moedeloos marmer,
aan de gebeden van de boeteling
die ik steeds wik.

De vlaggen hingen niet halfstok toen mijn vriend stierf.
Hij alleen wist hoe graag ik gedichten had geschreven
aan de verwelkte gevel van oude musea;
hij alleen wist hoe graag ik het electrisch gebaar
van Maiakovski had herhaald aan de torens der kathedralen.

Mijn stam wordt voort ontbonden:
zeg het de armen en de honden.
Hij was geen hoveling,
hij was geen gunsteling.

Nooit hebben de pokken hem geschonden,
de paarse pest bleef hem bespaard,
zijn handen werden nooit gebonden:
hij heeft bemind gepaard.
Hij lag voor mij als een middeleeuws koning
in moedeloos marmer.
Ik ben twee tranen armer,
twee tranen aan moedeloos marmer.

De vlaggen hingen niet halfstok toen mijn vriend stierf;
wij gingen door Mechelen aan de Dyle.
Hij werd geplant,
hij werd geveld:
zeg het de armen en de honden.

De honden en de armen sterven zonder testament.
Zo was mijn vriend: hij werd begraven in zijn hemd.
Maar rijk was hij als zij
die sterven zonder testament.

Wij gingen door Mechelen aan de Dyle.
De gevels speelden beiaard in het water.
De herfstzon regende op de lindebomen.
De lindebladeren regenden op de aarde.
De aarde regende op mijn vriend,
op zijn moedeloos marmer.

Ik ben armer.

KORT BEGRIP

De gebeurtenissen van de laatste weken, met name het neerslaan van de Hongaarse opstand door Russische troepen, hebben op allen die een politiek van ontspanning en vergelijk waar dit mogelijk is, voorstaan, een even ontstellende als diep teleurstellende indruk gemaakt.

Zij die steeds de instandhouding en versterking van het anti-communistische westerse blok hebben bepleit, menen dat nu wel gebleken is, hoe, op z'n best naïef en illusoir, hoe verwerpelijk en gevaarlijk in feite een politiek is die een derde weg tussen de blokken of die een neutralisme propageert. Men kan niet anders dan partij kiezen, zeggen zij, tussen 'west' of 'oost' en wie niet vóór de krachtigste machtsvorming van het westen is, speelt eenvoudig het communisme in de kaart.

In dit licht gezien, moet de aanval van Engeland en Frankrijk, zo redeneren zij verder, hoe betreurenswaardig ook als een eigenmachtig optreden, tegen het meerderheidsgevoelen in de Verenigde Naties in en strijdig met het handvest van deze organisatie, toch ook beoordeeld worden op zijn merites, omdat hij gericht was tegen een gevaarlijke dictator die steun zocht en vond bij communistische wapenleveranciers.

Wij, die een derde weg voorstaan, zijn echter van oordeel dat de reacties op wat in Hongarije is gebeurd een gevaarlijke bewustzijnsverenging teweeg kunnen brengen en dit reeds doen. Wij zijn, ook na wat in Hongarije en in Egypte is gebeurd, er steeds nog diep van overtuigd dat beide geweldsuitoefeningen geen enkel vraagstuk nader tot zijn oplossing hebben gebracht, integendeel, er nog enige aan de bestaande hebben toegevoegd. Geheel in overeenstemming met onze overtuiging dat „war does not pay” en ook kleine oorlogen veel erger en gecompliceerder gevolgen met zich mee brengen, wanneer zij schijnbaar een bestaand conflict uit de wereld hebben geholpen.

Wat in de laatste weken is gebeurd ontnemt ons het uitzicht op wat eraan vooraf ging. Want er bestonden beginstadia van ontspanning op lange termijn, die mogelijkheden in zich borgen en, omdat zij niet van toevallige aard waren en zijn, in zich blijven bergen.

Aan het neerslaan van de Hongaarse opstand zijn van Russische zijde aarzelingen voorafgegaan die verband houden met wat zich in de laatste jaren in de Sowjet-Unie heeft voltrokken en waarvan de destalinisatie een symptoom was. Een symptoom, omdat de oorzaken

dieper liggen, in de veranderingen die zich afspelen in de economische, sociale en culturele werkelijkheid. Er zijn in Rusland groepen ontstaan van werkers in de industriële, administratieve, wetenschappelijke, artistieke, culturele sectoren die vroeg of laat — en door de eenmansdictatuur van Stalin te laat — aan hun behoefte niet alleen, maar aan de noodzaak — wil hun werk niet nutteloos zijn — van meer vrijheid, welstand, minder gecentraliseerde bureaucratie, aan hun verlangen naar het dragen van verantwoordelijkheid zonder gevaar van beschuldiging van sabotage, uiting moeten geven.

Elk stelsel is onderworpen aan zijn eigen ontwikkelingswetmatigheden. Te spreken van *het* communisme als een zichzelf gelijkblijvend totalitair stelsel kan niet meer na de opheffing van de komintern en de geboorten van nationaal communismen als in Yoego-Slavië en nu Polen. De ontwikkeling is een proces dat zich van binnen uit voltrekt, dat zich uit in de verschuiving van binnenlandse verhoudingen en dat zich ook in het optreden naar buiten moet vertonen. Maar het was geen verandering van decor, van Stalins dreigende snor naar Chroetsjows glimlach.

In de Satellietlanden moet de behoefte aan vrijheid nog veel groter zijn dan in Rusland zelf, omdat zij bovendien nog in de greep van een vreemde natie zitten. Maar deze landen kunnen ook alleen zichzelf bevrijden, hoewel dit proces niet los te denken is van de ontwikkeling binnen Rusland waarmee zij op tal van terreinen nauwe relaties onderhouden. In geen geval kunnen zij van buitenaf met wapengeweld worden „bevrijd”, zonder dat dit zal leiden tot een burgeroorlog die tot een ideologische wereldoorlog kan leiden.

Maar dan is het ook duidelijk dat waar een begin is gemaakt met het los maken van de banden met de Söwjet-Unie, deze ook nooit zo wurgend als voorheen kunnen worden. Hoe de situatie in Hongarije ook mag zijn of worden, terugbrengen in een toestand van vroegere horigheid kan Rusland het niet, eenvoudig daarom niet, omdat het zelf verandert en wat klemmender is, moet veranderen, wat ook tijdelijke machthebbers in Moskou wensen of besluiten. Rusland zal zijn handen moeten aftrekken van zijn satellietlanden, zoals het westen dit zal moeten doen van zijn koloniale gebieden, voorzover het daartoe al niet is gedwongen.

Het gevaar dat het westen nu loopt is dit, dat het, gebiologeerd door wat in Hongarije is gebeurd, zich vast gaat leggen op een politiek van de korte baan, in opvoering van zijn bewapening zijn heul en kracht zal menen te vinden, het communistisch blok zal willen isoleren en

vergeten dat wij leven in een wereld waarin dit eenvoudig niet meer mogelijk is. Het gevaar bestaat dat het westen juist de ontwikkeling in Rusland naar menselijke vrijheden en rechten zal frustreren, gebannen als het zit in zijn eigen ideologie van de onveranderlijke gevaarlijkheid en onmenselijkheid van *het* communisme. Als het westen hiervoor geen begrip weet op te brengen en enkel zijn heil zal zoeken in het pure anti-communisme, dan zal het niet veel meer bereiken dan dat het gevreesde communisme zijn speelruimte in andere continenten zal zoeken en deze vinden waar de anti-westerse sentimenten toch al sterk zijn en onze morele afkeer van het Russische regime om zeer begrijpelijke redenen weinig weerklank vindt. Het Egyptische avontuur heeft daar op zijn minst zulk een effect gehad als de overval van Rusland op Hongarije in het westen.

Wij wensen niets te vergoelijken van wat Rusland doet in Hongarije. Daarbij voelen wij wel de behoefte en achten het onze plicht ons hoofd koel te houden bij de bedenkelijke pogingen om de Hongaarse tragedie te gebruiken om de politiek van tweedeling der wereld die ons nu juist in de laatste weken haar verschrikkelijke gevolgen en dus haar eigen fiasco heeft getoond, versterkt voort te zetten.

Als voorstanders van een politiek van ontspanning en verstandhouding tot het uiterste, als tegenstanders van elke vorm van dictatuur en heel- en half-koloniale onderdrukking, die overtuigd zijn dat een toestand van gewapend evenwicht geen enkele waarborg voor en geen enkele uitweg naar vrede geeft, kunnen wij dan ook onmogelijk de keuze aanvaarden tussen oost en west op de wijze waarop zij ons wordt gepresenteerd.

De rechten en vrijheden van het Westen zijn ons zo dierbaar als wie ook. Als wij ze toewensen aan wie ze niet bezitten, moeten wij niet menen dat wij ze kunnen beschermen achter een wal van bewapening die ons materieel zware lasten oplegt en geestelijk aanvreet zodat deze rechten en vrijheden bij ons zelf niet veilig meer zijn. Nog minder menen wij dat wij ze met wapens kunnen brengen aan anderen. Slechts dan zijn zij bij ons veilig en kunnen wij er eerlijk voor in de bres springen wanneer zij de grondslag zijn van onze houding tegenover de gehele wereld die groter is dan het westen alleen.

LIJNWAAD EN TAPIJTEN

In mijn vaderstad Oostende doopte een barbaars-gelovige slager eens zijn beenhouwerij, in het Frans, opdat het beter klonke: „Boucherie du Sacré-Coeur”. In Afrika ademen soortgenoten van de man, ze laten Jezus’ moeder op de markt zitten. „Mercado de Nuestra Señora de Africa” lees ik boven de ingangspoort, in halve cirkel, op de openlucht-markt te Tenerife. In deze Kanarische Eilanden bevinden we ons op Spaanse grond, Las Canarias een Spaanse provincie, geen kolonie.

Nog Spanje, reeds Afrika. Ideale brug tussen Europa en het land van Cham.

Onze „Mar” blijft drie uren liggen langs een betonnen pier, zonder lokale kleur, tenzij enkele schooierige venters met bruinegebakken jarro’s of koelkruiken en een vrouw, die de schreeuwlelijkste potten verkoopt, ooit aanschouwd: een namaak van Katalaanse porrones of drinkkannen, grijs en broos kalk, onder witte, vlekkerige wreven olieverf, waarop met pochoir, waarschijnlijk in de Terifaanse kleuterschool, een stijve rode en groene roos gedrukt werd met kelkbladen als ongeoliede scharnieren.

De „Mar” loopt niet half leeg om Tenerife te bezoeken: zijn kerk in de hoogte en de winkels van „Oosterlingen” met tapijten uit Sint-Niklaas-Waas, Toledo-juwelen en andere prullen. Voor een uitstap naar de vulkaan, „el pico de Teide” is helaas geen tijd. Sedert vijf uur deze morgen lagen we met een paar passagiers er voor over de verschansing geleund. Pruimblauw hebben we hem zien groeien uit een roze zee; ik had willen op de brug staan om hem ook als zeeman te benaderen. Reizen als passagier is in een weeshuis zitten voor wie zich eens thuisgevoelen mocht in de kaartenkamer. Boven op de brug heerst open contact met hemel en horizont. In dit subtropische klimaat waait ginds de bries fris en ongeschonden aan.

Tussen Antwerpen en Santa Cruz de Tenerife hebben we veel over Grieken en Portugezen gesproken, die in de Kongo het gros van de winkels in handen hebben, zowel voor blanken als voor inlanders. Begonnen met twee pantoffels zijn ze thans schoenkoning.

Wie een eerste les wil krijgen in Afrika’s verkooptalent, schrijde mee de poort door van O. Lieve Vrouw. De sierkolonialen van boord zijn niet meegekomen. Ze „kennen” Santa Cruz. Een boodschap hebben ze anders wel meegegeven. Voor een West-Vlaming met twintig

jaar Kongo mag ik Kanarische sigaren meebrengen, Quijotes. Ook hier wordt de naam van grote mannen ijdelijk gebruikt. Onder het geleide van Marcel de scheepsarts en een oud-Belgisch paar, dat de „Mar” verlaat om op het eiland een maand te verblijven en dan terug te keren naar België met de „Mar” op haar thuisreis, word ik mee opgeslorpt in de groep jonge koloniale dokters. Het lijkt een dokterscongres op uitstap. De twee dames hebben zich gekapt met hun onbevleete tropenhelm, ze zijn de enigen in gans de stad.

— Aldus vaart ons gezelschap onder de vlag der onnozelheid, grinnikt Marcel. Minstens vijftig procent worden we hoger aangeslagen dan de koopwaar waard is.

Als mensen van het grillige noorden stellen we onvermijdelijk vast dat het zeer mooi weer is.

— Nooit anders geweten, proclameert het bejaard vakantieheertje.

We slenteren langs jonge Spaanse meisjes, die vis verkopen, langs oude vrouwen, zeer dikke, die citroenen, oranjes, ananassen en cactusvijgen aanprijzen, alles opgesteld in volmaakte piramides.

— Wat kunnen wij met vis doen, Marcel?

Gelukkig weten de Kanarische muchacha's dat niet iedereen kok kan zijn en hun glimlach berust onzes inziens op louter idyllische grondslagen. Het zal wel de klassieke glimlach van de spotzieke thuisspelers zijn. Een kermis is echter een geseling waard en vol toeristische overmoed wordt de markt overrompeld. Behalve glimlach en kleuren verwelkt ze voor de meesten spoedig tot ontgoocheling. Het is een markt voor huisvrouwen uit een subtropische zone, niet voor een pensioonaatpubliek zoals wij.

Met Marcel heb ik een gewichtige opdracht te vervullen. Dames uit België, die een gewichtige invloed op ons levenslot uitoefenen, hebben van ernstige Kongo-reizigers vernomen dat op Tenerife „zaakjes” te doen zijn. Niet voor niets noemden de Ouden deze kontreien de „Insulae fortunae”, de „gelukzalige eilanden”; hoewel onze vriend Miguel de Unamuno hier in de omgeving, op het eiland Fuerteventura, door de Spanjaarden verbannen werd uit naam van een andere dan de gewone vrijheid.

Gisteravond hadden we toevallig het punt „meebrengen van geschenken” aangeraakt en het wilde lukken dat we beiden in onze oren de uitdrukking „point de Ténériffe” hebben meegeknoopt gekregen.

Niet in officiële winkels maar bij volkswomen, die aan huisvlucht doen, moeten hier tafellakens en tafelkleedjes te ontdekken zijn met

de fameuze, vernoemde Kanarische- en Madeirasteek.

Een gele, gammele auto voert ons een eindje langs de kust, richting Candelaria. We zijn de eersten niet, die ingewijd worden in de brodeerkunst, de taximan kent de weg.

— Het is bij mijn abuela te doen, zegt hij. Bij zijn grootmoeder. Hij is de zoon van een visser. We kunnen niet tot bij het lage mat-bruine huisje aan zee rijden en waden een eind door het zand.

Bij een draai van het pad blijven we plots staan.

— De zee, zeggen we tegelijk.

Vreemd. Acht dagen lang hebben we niets anders gezien dan water en hier, van op dit platte duin, ontdekken we de „zee”.

Het is inderdaad een andere, we kunnen er niet op neerzien. Ze is geen element rond een bewegende boot, geen water, maar „mar”, zee, de zee. Binnen drie uren staan we opnieuw boven haar om met koelgewassen oog deze strook zand te zien opsorpen tussen het blauw van de golven en dat van de wazige berg.

Grootmoeder heeft voor ons de klassieke houding uitgezocht bij de opvoering van zee-opera's; op de drempel zit ze een rood net te verstellen. Haar blik treft me, hij is vochtig als weende ze zonder tranen. Ze lacht en tatert en heeft niet meer verdriet dan wij, maar haar ogen zijn die van een sentimentele tragédienne.

Marcel vertelt me wat er te zeggen valt, ik vertaal en het is de dochter, die voor ons zal werken. Zal. Want we moeten zelf het te bewerken laken meebrengen en wat linnen voor de servilleta's. Zij zijn te arm om dit materiaal te kopen, werken alleen op bestelling. Binnen ligt in een antieke kast een familiemodel zorgvuldig opgeplooid, een eenvoudig, stijlvol stuk werk met rustig verspreide bloemen.

— Tela de Flandes, moeten we bezorgen.

Ik kan niet nalaten te zeggen dat we uit Flandes komen. Uit Vlaanderen, dat men hier nog door zijn lijnwaad kent, zal Marcel volgende reis het kloeke weefsel meebrengen. We bezegelen deze ontroerende afspraak met een glaasje witte droge wijn, die een nasmaak heeft van champagne.

Aan deze „inlanders” is het niet verboden een hand te geven. Ze krijgen er twee. Onze chauffeur wordt door moeder bedacht met een drielal verse pulpos, inktvisjes, die hij tussen een paar groene blaren wikkelt en in zijn koffer sluit. Moeders zijn nooit leeggegeven.

Langs amandelbomen, die juist uitgebloeemd zijn, voert Ventura ons terug aan boord; we zullen onze dorst lessen in de bar.

Als stad is Santa Cruz gauw bekeken, alleen de zuiderse atmosfeer doet het. We moeten vertragen voor een opstootje in een smalle winkelstraat. Er lijken passagiers van onze „Mar” mee gemoeid. Ze herkennen Marcel aan zijn uniform, vermoeden dat hij gezag kan uitoefenen. Ventura zal even wachten.

Binnen in de winkel maken we precies op tijd het dramatisch hoogtepunt mee. Eén van onze militairen bevrijdt zijn vrouw van een tapijt dat haar op het hoofd is gevallen en gooit het naar een chic heerschap, dat olijfgroen van pak, achter de toonbank staat. Hij spreidt de handen voor het gezicht, vangt het rood tapijt op en werpt het opnieuw naar de vrouw, die met de regelmaat van een mistboei in het kalmste Antwerps zegt:

— 'k Moet het niet hebben.

Aan een omstander vragen we wat voor een vreemde uitwisseling er aan het gebeuren is. De eigenaar van de bazar is een Griek, die aan onze madam een „oosters” tapijt heeft verkocht. Wat een idee om tussen Antwerpen en Kongo een tapijt te komen. Zij en haar sergeant zijn er mee buiten geweest, hebben het na een half uur teruggebracht en hun geld weergevraagd. Oncommercieel verzoek, waarop de heer Tapijtopoulos terecht niet wil ingaan.

Het is halféén geworden en over dertig minuten gooit de „Mar” haar meertouwen los. Iedereen, die wat gereisd heeft, weet dat bij een dergelijk dispuut maar één vredelievende oplossing voorhanden ligt.

Van de enkele seconden, waarop onze sergeante niet met het tapijt is omfloerst, profiteer ik en geef haar de raad voor een gelijk bedrag iets anders te kopen. Ook de Griek voelt dat het probleem langs de technische en niet langs de atletische kant dient aangesneden en talmt met zijn zoveelste zwaai.

— Hoeveel voor dat papiermes uit Toledo?

Dankbaar zwiert hij het kijkraam open om zijn nieuwe schatten te prijzen. De sergeant bewondert van rechtswege het Toledo-lemmet, een wapen; het mes lokt op zijn beurt met goud belegde manchetknopen boven, een borstspeld, oorringen.

— Koop dat, raadt nu ook Marcel aan, het is gemakkelijker om mee te dragen.

Vruchtbare rust vult de winkel, we blijven nog wat meekiezen, kopen zelf iets dat we ook niet nodig hebben, een sigarettenkoker met een groene stier er op, en het is kwart voor één.

— In Kongo wemelt het van Grieken, zegt een stem uit de schare.

Bij de gangway worden we vriendelijk neergezet door Ventura, die zich excuseert voor het incident op zijn eiland.

LIJNWAAD EN TAPIJTEN

— Ik koop nooit van vreemden.

— Wij wel, zeg ik, maar het moet bij Spaanse visvrouwen zijn.
Adios.

Bij ons biertje in de bar vragen we ons af of de zwarten in Kongo zich oosterse tapijten laten opsolferen door landgenoten van de Griek of door de Portugezen.

— Neen, zegt Marcel. Ze kopen purperen fietsen van de Belgen of een smoking. Met twee, drie man sparen ze er samen voor, maanden aan een stuk.

De „Mar” toetert. Naar Kongo zonder verdere landingen.

HET ZAAD VAN HET GEWELD

Op zondag 21 oktober werd te Hamburg een Duitse sectie opgericht van het Internationaal Genootschap ter bestudering van socialistische vraagstukken. Het initiatief was van dr. Viktor Agartz, oud-directeur van het wetenschappelijk instituut van de West-Duitse vakbeweging (D.G.B.), dr. Gerhard Gleissberg, oud-hoofdredacteur van het weekblad van de Westduitse sociaal-democratische partij S.P.D. „Neuer Vorwärts” en tegenwoordig hoofdredacteur van „Die Andere Zeitung”, en Frits Kief, voor de politieke inhoud verantwoordelijke redacteur van het vroegere Nederlandse weekblad „De Vlam”. Een genootschap, dat vorig jaar in Engeland op initiatief van prof. G. D. H. Cole in het leven werd geroepen uit verontrusting om het feit, dat een aantal in de socialistische beweging gebruikelijke formules hun onbruikbaarheid hebben bewezen en een herwaardering behoeven.

Prof. Cole, zijn Britse, Franse en Duitse medestanders hebben begrepen, dat zij hun onderzoekingen niet los van de politieke en sociaal-economische praktijk kunnen verrichten en dat zij daarom, temidden van de — turbulente — gebeurtenissen van deze tijd tot taak hebben, aan handelingen en beslissingen de maatstaven aan te leggen van hetgeen naar hun oordeel de wezenlijke inhoud van het socialisme is. Met andere woorden, zij zijn niet van zins zich tot bespiegelingen in de studeerkamer te beperken maar zij wensden hun inzichten in de actualiteit, uitgaande van een *socialistisch* oordeel en zich richtend op een *socialistische* toekomst aan het publiek voor te leggen.

Als ik hetgeen gezegd zal worden persoonlijk houd, hoewel ik weet dat wij uit naam van tienduizenden leden van de Duitse sociaal-democratie en de Duitse vakbeweging spreken, van de meerderheid van de socialistisch georganiseerde Duitse jeugd, van anti-militaristen en dienstweigeraars, dan is het, omdat het mijn vrienden in de Bondsrepubliek mogelijk is in het weekblad „Die Andere Zeitung” te zeggen wat naar onze mening *is*, maar dat het mij niet bekend is, in welke mate de hier weergegeven inzichten hier te lande gedeeld worden, zodat ik *hier* alleen voor mijzelf kan spreken.

Waar hartstocht, verontwaardiging, verbittering spreken, zwijgt de rede. Hoeveel te meer, als op de achtergrond staat een jarenlang gekweekte en gekoesterde angst, die tot een phobie geworden is. Hoeveel te meer ook, als in de schaduw van de macht van een bezettende

mogendheid een bende politieke gangsters gedurende een aantal jaren de gelegenheid heeft gekregen de *mens* iedere zekerheid omtrent zijn leven en zijn toekomst te ontnemen.

Ik ben mij er ten volle van bewust dat de weliswaar sluimerende, maar niet verdwenen angstgevoelens uit de tijd van de nazistische bezetting van dit land tezamen met de zorgvuldig gekweekte vrees voor een Russische agressie — „de Russen zijn alleen maar door de Westduitse Bondsrepubliek van ons gescheiden, ze staan slechts 300 km van onze grenzen” — verantwoordelijk is voor het van emoties geladen politieke klimaat. En ik weet dat, daar waar de emotie en het irrationalisme de mensen beheerst, het beroep op de rede, de nuchterheid, de zakelijkheid een hachelijke onderneming is. Dat de bereidheid tot overweging gering is waar de angst heerst.

Niettemin, het is een schending van de socialistische plicht, te zwijgen daar waar gesproken moet worden ook dan, als het gesprokene dwars tegen de door emoties bepaalde „meningen” ingaat. Het is socialistische plicht tot bezinning op te roepen vooral dan, als politici hun plicht verzaken, zelf de gevangene blijken te zijn van onberedeneerde angsten en een bijltjesdag-stemming bevorderen.

Evert Vermeer heeft op de protestmeeting van de P.v.d.A. in de Amsterdamse Koopmansbeurs op 31 oktober (men lette op deze datum) — en doet het er iets toe of hij het al dan niet zo bedoelde? — het signaal gegeven voor dat wat een klopjacht dreigt te worden op dezulken, die weigeren het geweld in de internationale politiek als het enige en juiste middel om beslissingen af te dwingen, te aanvaarden. Het signaal van de fluimen, waarmee een journaillie zich veroorlooft de voorstanders van de liquidatie van de koude oorlog, van de ontspanning, van de ontwapening, van de overgang naar spreken en onderhandelen, hier te lande te bejegenen. Maar waarvan ook die figuren in de internationale politiek, die de garantie van de vrede en de bescherming van de mensheid voor de vernietiging in een derde wereldoorlog door de atoomwapens, zien in het stukbreken van de machtblokken en het opheffen van de twee-deling van de wereld — Nehru, Tito en hun medestanders — ruimschoots hun deel krijgen. En waarbij radiocommentatoren zoals de heer M. Sluysen zich niet ontczagen de inhoud van de politiek der vreedzame co-existentie te vervalsen door te betogen, dat deze het handhaven van de status quo inhoudt.

Hoe moet het appèl aan de rede, het beroep op het opgeven van de blokvorming, op de vrede door onderhandelen hun gewetens belaagd hebben, hoe moeten zij de voortschrijdende ontspanning gevreesd heb-

ben om hen tot een dergelijke hysterie tegen mensen, waarvan zij weten dat ze voor het grootste deel hun partijgenoten zijn en waarvan het hun bekend is, dat zij in de verdediging van de menselijke waardigheid en de democratie niet bij hen ten achter staan, te brengen! En wat heeft hun optreden te maken met de democratie en de menselijke waardigheid, wier eerste gebod de vrijheid van overtuiging en inzicht inhoudt? Ik heb in de vandalerende, gebouwen vernielende, mensen uit hun woning sleurende benden onze potentiële moordenaars herkend, en, als stalinisme of fascisme termen zijn, waarmee men de aanranding van de menselijke waardigheid aanduidt, dan veroorloof ik mij te zeggen dat de stalinisten en fascisten onder ons zijn, ook al hebben zij zich als democraten vermomd. Hoe broos bleek het democratische besef en hoe gemakkelijk werd de grens naar de terreur overschreden!

Hoe hachelijk het dan ook moge zijn desondanks het beroep op de rede te doen en hoe gemakkelijk het lieden, met een beroep op de democratie en het socialisme — althans tijdelijk — ook moge vallen, de hysterie tegenover de rede en de zakelijke overweging te plaatsen, het mag degen die het om de kering van het geweld en de verhindering van de barbaarsheid van een nieuwe mensenslaching van niet voor te stellen omvang gaat niet er van weerhouden, in alle duidelijkheid voor zijn mening en inzichten uit te komen. Te eerder, als de strijd tegen iedere dictatuur en ieder terrorisme tot de kern van het politieke optreden behoort en gedurende ruim dertig jaren behoord heeft.

Wie de ontwikkeling van de internationale verhoudingen nauwlettend gevolgd heeft, kon in de laatste jaren de toenemende ontspanning in velerlei symptomen constateren. Er waren — en zijn — verscheidene oorzaken voor een gewijzigde houding van de Russische regering aan te wijzen. Een veranderde houding, die voortvloeit uit de stand van de technisch-economische ontwikkeling van het land zelf en de fundamentele wijziging die de positie van Moskou in het totaal van de wereldconstellatie heeft ondergaan. In de laatste 30 jaren heeft Rusland zich van een achterlijke landbouwstaat ontwikkeld tot een van de grote industriestaten. Dit feit alleen is voldoende om de enorme verschuivingen in de sociologie van de bevolking aan te geven en tevens aan te wijzen, *waarom* — uitgaande van de eisen die de industrie zelf stelt — een verandering in het regime geboden is. Een moderne industrie kan niet functioneren met een arbeidersklasse, die niet een zekere mate van vrijheid en welvaart bezit. Een technische en weten-

schappelijke intelligentia kan geen leiding geven aan de industrie en aan de vooruitgang van het wetenschappelijk inzicht, als ze in het dwangbuis van vooropgestelde leerstellingen geperst is en als haar vrije onderzoek belemmerd wordt door de vrees, met de resultaten tegen de partijdoctrines in te gaan. Een moderne industrie kan niet functioneren met slavenarbeid en rechtsonzekerheid, met een levensstandaard aan de rand van het bestaansminimum.

Daarmee alleen al zijn alle morele en ethische speculaties over het al dan niet „listige” en bedriegelijke „tactiek” zijn van de pogingen tot een betere verstandhouding en tot liberalisatie te komen als irreëel bepaald. De Russische leiders handelen — zomin als anderen — uit morele of ethische motieven, maar uit een bittere, door de verhoudingen zelf bepaalde noodzaak.

Alle publicaties in de Russische pers en alle discussies sinds enige jaren, alle maatregelen die genomen werden wijzen zonder uitzondering in dezelfde richting: de onontkoombare noodzaak van liberalisatie, zij het geremd door de vrees, dat de voortgang er van de tegenwoordige heersende machten de controle over de beheersing van de ontwikkeling doet verliezen. Maar in niet mindere mate geremd door de vrees voor militaire interventie van buiten af. De rede van Chroestsjow op het XXste congres van de CPdSU en de zich doorzettende destalinisatie waren op deze gronden geen listig spel om het Westen in slaap te sussen maar gebiedende noodzaak. Reeds hier treft het Westen en diegenen, die het wantrouwen versterkten en de bewapening niet afremden maar voortzetten en opvoerden een zware verantwoordelijkheid. Men zegt vermoedelijk niet te veel als men zegt dat zij leefden van het stalinisme zoals Stalin leefde van hen.

De gewijzigde structuur van de Sowjet-Unie was echter niet de enige belangrijke factor die Moskou tot een andere politiek noopte. Sinds 1948 zijn er verscheidene nieuwe krachtcentra in de wereld ontstaan, die ieder voor zich de positie van de Sowjet-Unie als het centrum van de anti-koloniale en anti-imperialistische stromingen (en juist of niet juist, door de tegenstelling tot het Westen *was* Moskou dit centrum voor alle volkeren, die onder het Westerse koloniale en imperialistische juk gebukt gingen) aangetast hebben. Centra, tegen wier ontstaan het stalinisme zich *verzet* heeft zolang het kon, die het heeft trachten te paralyseren, zodra zij er waren. New Delhi, Peking en Belgrado. Centra die in hun ontstaan ook voor het Westen uitermate onaangenaam waren omdat zij het anti-kolonialisme en het anti-imperialisme stimuleerden en wier invloed door het Westen bestreden

werd door hen propagandistisch en politiek bij Moskou in te delen, door ze — in tegenstelling tot hun *werkelijke* betekenis —, als satellieten of filialen van Moskou voor te stellen.

Centra die bovendien de erfgenamen werden van het effect van die smadelijke ervaring van de koloniale heersers uit de eerste jaren van de tweede wereldoorlog, toen een gekleurd volk — Japan — er, door de beheersing van de moderne techniek in slaagde het blanke ras en de koloniale imperialisten zware nederlagen toe te brengen en de oude superioriteitswaan van datzelfde blanke ras te breken. Die ervaring dus die leerde dat, zo men zich de techniek van het Westen eigen maakt en industrialiseert het Westen — en op den duur óók de Sowjet-Unie weerstaan kan worden.

In zijn verblindheid heeft het Westen getracht deze ontwikkeling in Korea, in Viet Nam, in Noord-Afrika te doorkruisen en — door Peking, Indo-China voorlopig aan de Sowjet-Unie te binden — de onthulling van de zwakte van Moskou vertraagd. Maar het heeft desondanks, ondanks alle daartoe aangewende pogingen, toch het zelfstandig worden van deze centra niet kunnen beletten. Hoewel het er wel in geslaagd is het wantrouwen tegen de bedoelingen van het Westen en tegen de inhoud van de „Westelijke democratie” ten top te voeren.

De socialisten van het Westen zijn er niet mee gediend — de volkeren van het Westen zijn er niet mee gediend — als de waarheid bemanteld wordt. En de waarheid is dat Moskou beter dan het Westen, zeker na Stalins dood, de consequenties heeft onderkend, waartoe de nieuwe situatie in de wereld *moet* leiden. Zeker een invloedrijk deel van de Russische leiders heeft getracht daarnaar te handelen. Zij het niet zonder de weerstand van het stalinisme en zijn resten in eigen land te moeten bestrijden en terugdringen, of zelfs uit te schakelen.

Sinds lang eist de economische toestand van de Sowjet-Unie, eist de ontwikkeling van de industrie zelf, vergroting van de welstand van de bevolking. Dat is, in de feiten, demobilisatie van de miljoenen-legers en terugvoering van de soldaten naar de industrie en de landbouw. Dat is, in de politiek, een zich terugtrekken op de lijn Memel—Odessa. Zolang evenwel de NATO en de WEU bestaan, zolang de heer Adenauer haast maakt met het doorvoeren van de militaire dienstplicht en het opstellen van zijn divisies, zolang lijkt de oplossing van dit vraagstuk voor de Russische leiders het zoeken naar de kwadratuur van de cirkel. Want het prijsgeven van de bezetting van Oost-Duitsland en de satellietlanden houdt onder deze omstandigheden het reële

gevaar in, dat de NATO-troepen inplaats van aan de Elbe en de Werra, aan de oude Russische grenzen zullen komen te staan. Er is geen nationale staat, geen mogendheid in de wereld te vinden die, gezien van de ervaringen met Hitlers overvallen sinds 1938, een dergelijke stap zou nemen *zonder* afdoende garanties, dat zijn veiligheid *verzekerd* zal zijn. En het Westen heeft niets gedaan om het Russische wantrouwen tegen zijn bedoelingen weg te nemen en alles nagelaten om het vertrouwen te bevorderen. Hysterische publicaties als die van de heer De Kadt, die in zijn „De Konsekwenties van Korea” het opstellen van 50 Duitse divisies eiste, zijn symptomen voor een politiek, die in de Sowjet-Unie de positie van Stalin en zijn aanhang moest versterken, die van zijn tegenstrevers terug moest dringen.

Er is daarom voor de Sowjet-Unie de keuze tussen een tweetal mogelijkheden. De handhaving van de straffe militaire bezetting van Oost-Duitsland en de satellietlanden en de handhaving van stalinistische satrapen als regeringsleiders in die landen. *Of*, de *neutralisatie* van Oost-Europa, van Griekenland tot het hoge Noorden. Met de garantie, dat de sociaal-economische structuur en de politieke constellatie *belet*, dat deze neutralisatie niet toch een op een kwade dag in een „keuze voor het Westen” omslaat en toch NATO en WEU aan de Russische grenzen brengt.

Men kan niet met een goed geweten ontkennen dat Moskou in de laatste twee jaren een politiek gevolgd heeft die op de tweede oplossing aanstuurt. Finland is na 1945 aan verdragsbepalingen gebonden, die zijn neutraliteit verzekeren. En er zijn geen aanwijzingen, dat de Finnen zich daaronder ongelukkig voelen. Oostenrijk is, sinds het begin van dit jaar aan een verdrag gebonden, dat zijn positie *als* neutrale staat gelijk maakt aan die van Zwitserland. En er zijn geen aanwijzingen dat de Oostenrijkers zich daaronder ongelukkig voelen en staan te trappelen om zich bij de NATO en WEU aan te sluiten. En sinds de „verzoening” met Joegoslavië vorig jaar, sinds de formule van de „eigen weg naar het socialisme” is de onafhankelijke en neutrale positie van Zuidslavië evident en is Tito, in nog sterker mate dan voordien, een exponent van de succesvolle politiek van vrede en ontspanning, die door hem, Nehru, Oe Noe geschraagd wordt.

Wie geleerd heeft met de benen op de grond te blijven, begrijpt dat deze politiek in de Sowjet-Unie zelf op de weerstand van de zeer voorzichtigen en de zeer wantrouwenden moet stuiten. Op verzet op zijn minst van de resten van het stalinisme en van een deel van de legerleiding, dat de theorie aanhangt dat daar waar een Russische tank-

divisie staat in ieder geval NATO-troepen niet zonder weerstand zullen binnenrukken.

Terwijl Chroestsjow de destalinisatie inleidde en de mogelijkheid schiep tot eerherstel van de Titoïsten in de satellietlanden en daarmee de voorwaarden voor het tot standkomen van een neutrale strook realiseerde, groeide het verzet van de stalinistische resten. Het is opmerkelijk, hoe de „genuanceerde” beoordelaars, als ze niet vervallen in de wildste en meest romantische speculaties omtrent elkander naar het leven staande klieken, de Russische politiek beoordelen als de uitkomst van een straffe discipline. Maar juist *hier* ligt een enorm stuk verantwoordelijkheid *van het Westen* voor de tragische gebeurtenissen van de laatste weken. Verstandige, verantwoordelijke, de ontspanning en de vrede bevorderende politiek ware geweest het optreden van het koppel Boelganin-Chroestsjow *te steunen*. Verstandige, verantwoordelijke, de ontspanning en de vrede bevorderende politiek ware geweest de vlegelarijen van politici en journalisten, die zich als straatjongens gedroegen, te weerstaan en, zo men al het wantrouwen niet overwinnen kon, die maatregelen te nemen, waaruit moest blijken of de politiek van de glimlach reëel gemeend was. Dus, niet te *betogen*, dat deze politiek oneerlijk is, maar Chroestsjow en Boelganin *aan hun woorden te houden*, ze in de gelegenheid te stellen hun woorden *w a a r* te maken. Zij werden echter gehoond, bespot, afgewezen. Met geen andere uitkomst dan dat de weliswaar teruggedrongen maar niet definitief uitgeschakelde stalinisten wind in de zeilen kregen.

Een wensdroom, een constructie onzerzijds? Een uiting van naïviteit? Van karakterloosheid of domheid? zoals de redactie van „Het Vrije Volk” in haar superdemocratische terminologie de opvattingen van de tegenstanders van haar politiek waagt te etiketteren? Men zal zich herinneren, dat een aantal weken terug de wereld verrast werd door een tweetal feiten: het plotseling opduiken van Chroestsjow in Belgrado en zijn overhaaste terugkeer in gezelschap van president Tito naar Jalta op de Krim.

Twee vraagstukken stonden ter discussie. Ten eerste, de schatting van de tegenwoordige stand van de ontspanning in de internationale verhoudingen. Ten tweede, de onderlinge verhouding van de communistische partijen in het algemeen en de verhouding tot de Russische partij in het bijzonder.

Ten aanzien van het eerste punt verdedigde president Tito de opvatting, dat de ontspanning zodanige vorderingen had gemaakt, dat een „titoïstische” liberalisatie van Polen, Hongarije, Roemenië, Bul-

garije en Tsjechoslowakije, zij het met gepaste voorzichtigheid en bedachtzaamheid kon worden aangevat. Dus, dat een begin gemaakt kon worden met de neutralisatie van deze gebieden met als konsekwentie het terugtrekken van de Russische troepen. Waarbij er bovendien van uitgegaan werd dat het Westen zoveel gezond begrip zou weten op te brengen — en waarbij zoveel waarde gehecht werd aan de betuigingen, dat het Westen economische hulp zou willen verlenen zonder politieke voorwaarden — dat iedere verlichting voor de bevolking een enorme vooruitgang betekent.

Ten aanzien van het tweede punt werd de oude strijd van 1948 — zij het onder voor de Joegoslaven veel gunstiger omstandigheden — opnieuw gestreden. Onwrikbaar hielden president Tito en zijn vrienden vast aan *de volledige onafhankelijkheid* van de communistische partijen van Moskou — tegen het verzet van de stalinistische resten — en van een zodanige interpretatie van de formule „eigen weg naar het socialisme”, dat iedere directe of indirecte invloed van Moskou op de sociale en politieke structuur uitgesloten bleef. Een opvatting, die hij, Tito, rechtstreeks gesteund door Peking en indirect door New Delhi, doorzette.

De gevolgen van de aanvaarding van Titos formule kan men kennen. Met uitzondering van Oost-Duitsland — waar Ulbricht al eerder een voorzichtiger positie had ingenomen — werden de notoire stalinisten in de partijleidingen verwijderd en uit de regeringen gezet, door „titoïsten” — dat wil zeggen door communisten, die de stelling aanhangen dat op grond van de nationale economische, sociologische en politieke situatie gehandeld moet worden — vervangen. En dat betekent — men kan het bij Wolfgang Leonhard in zijn boek „Die Revolution entlässt ihre Kinder”*) nalezen — *de aanvaarding* door Moskou van stromingen, die overeenkwamen met de zogenaamde, „arbeiders-oppositie” van Sjlapnikow in 1920, wier meest militante vertegenwoordiging, de matrozen van Kronstadt, de garde van de Oktoberrevolutie, door Trotzky in maart 1921 bloedig werd onderdrukt. Of, om het in voor Nederlanders gemakkelijker toegankelijke begrippen uit te drukken: de aanvaarding van stromingen, wier intenties door Herman Gorter en Anton Pannekoek in 1920 hier te lande vertegenwoordigd werden en wier gedachten men in het poëtische werk van Gorter na 1920 terug kan vinden. (Zie de bundel „De Arbeidersraad”).

Het tweede gevolg was de er op volgende pelgrimage van tal van

*) De revolutie laat haar kinderen gaan. De Bezige Bij, 1956.

communistische delegaties — van partijen en regeringen — naar Belgrado, de inzet van de „nieuwe koers” en het dringende beroep van president Tito en de zijnen op de linkse socialisten waar ook ter wereld, energiek op te treden voor deze kans van de tot dusver door het stalinisme onderdrukte en geterroriseerde volkeren, de weg naar nationale onafhankelijkheid en een ruime mate van vrijheid te kunnen gaan.

Het is overbodig, de gang van zaken van de laatste weken in de hoofdlijnen te schetsen. Gomoelka heeft gezegevierd en het Poolse volk is zo verstandig geweest — vooralsnog — te beseffen dat de verdwijning van de stalinisten en de mate van vrijheid, die het verworven heeft, niet in een avontuur op het spel gezet mag worden. Zo verstandig, de door de Russen zelf in scène gezette „spontane” demonstraties van studenten en arbeiders te nemen voor wat ze waard zijn: bij het Russische ritueel behorende methoden om voor het eigen volk het aanvaarden van de overgang aannemelijk te maken. Verstandig, uit het gezichtspunt van de handhaving van de vrede en de bevordering van de ontspanning. Verstandig, omdat het zelf het minst gebaat zou zijn bij het herstel van het stalinistische terrorisme. Verstandig niet in de laatste plaats omdat het Oosteuropese probleem voor de socialist nu eenmaal niet is de invoering van een „pluralistisch” partijensysteem — zoals de conservatieve Parijse „Figaro” verlangt — en evenmin „vrije verkiezingen” *op dit moment*, maar *de omzetting van een generationaliseerde (verstaatlichte) in een gesocialiseerde (vergesellschaftete) economie*.

Het is aan geen enkel twijfel onderhevig, dat Moskou bereid was óók in Hongarije *deze* weg te gaan en dat Imre Nagy en Janos Kadar de representanten waren van dit streven. (Men leze daartoe de biografie van Kadar in „Het Vrije Volk”. Ochtendblad van 5 november.) Er is geen twijfel dat Kadar met instructies dienaangaande *uit Belgrado* naar Boedapest terugkeerde. Dat het óók in Boedapest bepaalde demonstraties tegen zichzelf organiseerde om het terugtrekken van de Russische troepen als zijnde in overeenstemming met „de volkswil” te kunnen motiveren. Er moge in dit verband op gewezen worden dat aanvankelijk de demonstraties en betogingen, de „revolutie” door Peking en Belgrado en het ogenschijnlijke onder druk zetten van Imre Nagy werden *gesteund*.

In het gezicht van deze feiten moet ik vaststellen, dat de ontwikkeling in Boedapest — en in de internationale situatie — mij en de grote meerderheid van de linkse socialisten in Duitsland en Engeland

met toenemende zorg heeft vervuld. Het belang van het Hongaarse volk zelf gebod *matiging*. Het *eiste* matiging omdat, op de hiervoren uiteengezette gronden de eerste slag wel gewonnen, maar de zege nog niet definitief was. Dat *verscherping* van de internationale situatie en *ommezwaai in Hongarije naar het Westen*, geen ander gevolg kon hebben dan *verzwakking* van de anti-stalinisten óók in Rusland. Dus, *versterking* van die groepen, die niet in de neutralisatie maar in de kracht van tanks en Russische divisies de enige betrouwbare garantie voor de Russische veiligheid zien.

Met andere woorden, de aanvallen op Nagy, de pogingen, Hongarije in het Atlantische front te brengen (en dus de NATO aan de Russische grenzen) geen ander effect konden sorteren dan de bloedige onderdrukking ook van de beperkte vrijheid en de handhaving van de ijzeren vuist van de stalinistische terreur. Zo ooit het belang van een volk, zo ooit de beveiliging van mensenlevens, zo ooit het winnen van een — zij het beperkte — vrijheid, matiging en compromis *verantwoord* deed zijn, zo ooit de menselijkheid en de menselijke waardigheid gebod met minder genoegen te nemen omdat het méér zou blijken te zijn, dan was het in de Hongaarse situatie omstreeks 29 oktober.

Het heeft niet zo mogen zijn. Hoewel zeker een deel van de „opstandelingen” en de sociaal-democraten van Anna Kethly dit inzicht toonden. (Getuige correspondenties o.a. in „Het Vrije Volk”, die van hevige discussies tussen de opstandelingen onderling repten en getuige de verklaring van althans een deel van de opstandelingen, dat de nationalisaties en de landhervormingen niet ongedaan gemaakt zouden worden.)

Men zegt hier te lande dat de motivering voor het ingrijpen van het Russische leger op 4 november — de noodzaak van het neerslaan van contra-revolutionairen — een laffe uitvlucht is. Is het dat in de mate, waarin men het voorstelt?

In een radioreportage voor de AVRO uit Rome op 4 november (!) werd melding gemaakt van het optreden van naar Hongarije teruggekeerde „Horthy-fascisten” (de aanduiding is van de reporter). En de Duitse sociaal-democratische „Neue Ruhrzeitung” van 8 november geeft een relaas van haar correspondent te Wenen, waarin deze wel zeer onheilvolle woorden staan:

„Dabei ist es sehr zweifelhaft, ob man den Ungarn einen Dienst erweist, wenn man sie von heute auf morgen irgendwohin verschickt. Viele von ihnen leben immer noch in der Hoffnung, dass der Westen

hält, was der Sender Freien Europa noch vor 8 Tagen versprach: „Ungarn, haltet aus! Wir schicken Soldaten aus Frankreich und Spanien“ kündete sogar den Einsatz der Blauen Legion an, erzählten mir drei aus Budapest geflozene Studenten.”

Niemand beschikt nog over voldoende gegevens — niet zij, die zich op de „contra-revolutionaire activiteiten” beroepen, maar evenmin zij, die deze ontkennen — om een verantwoord oordeel te kunnen vellen.

Maar de solidariteit met het Hongaarse volk, een echt begaan zijn met het lot van de opnieuw aan de terreur onderworpen mensen — mensen! — *eist* dat dergelijke activiteiten worden opgespoord en, mochten ze evident blijken, er met alle kracht tegenin te gaan en een herhaling te voorkomen. Waarbij zeker gesteld mag worden dat de zich in Italië, Spanje Portugal en Frankrijk genesteld hebbende Horthy-fascisten, anti-semieten en medeplichtigen van Hitler en Mussolini *nooit* de bondgenoot kunnen zijn voor een ieder, die om der wille van de democratie en de menselijke waardigheid het stalinisme en zijn terreur wenst te weerstaan. Als het — Amerikaanse — „Free Europe Committee” te München smerige handen wil hebben door zich te verbinden met die tegenstanders van het bolsjewisme, die medeplichtig waren aan Auschwitz, die medeverantwoordelijk waren voor de slachting van liberalen, socialisten, communisten van 1919 tot 1945, dan is het zijn zaak. Het kan de onze niet zijn. Als de Westduitse Bondsrepubliek op haar grondgebied SS-bandieten uit alle „verbonden” landen uit de tweede wereldoorlog — met Hitler verbonden landen — in de gelegenheid stelt hun duistere bedrijf te ontplooiën, dan is dat de zaak van de heer Adenauer — niet van ons.

Natuurlijk, dat alles rechtvaardigt de gruwelijke terreur tegen de Hongaarse bevolking niet. Maar het verklaart wel, samen met de opkomst van een soort witte terreur — waarvan wij ook hier een kleine proeve hebben genoten — waarom de anti-stalinisten in Rusland, waaronder men vermoedelijk Chroestsjow mag rekenen, teruggedrongen werden en de stalinisten en dat deel van de legerleiding, dat zweert bij terreur en geweld, hun kans kregen. En het verlegt zeker een deel van de verantwoordelijkheid voor het bloedbad naar die krachten in het Westen, voor wie geweld, bewapening, militarisme het alpha en omega van politieke wijsheid zijn.

Alsof de maat van rampzalige beslissingen daarmee nog niet vol was volgde op woensdag 31 oktober de Brits-Franse overval op Egypte. Nadat, van alle goede geesten verlaten, de Israëliische regering het parool van de oude heethoofd David Ben Goerion — dwars tegen de

inzichten van Mosje Sjarett in — gevolgd had en het bevel tot een invasie in Egypte had uitgevaardigd.

Ik ben mij er ten volle van bewust dat ook een critische afwijzing van het optreden van de Israëlsche regering gemakkelijk aanleiding geeft tot kwaadaardige uitleg. Het zij mij daarom vergund, meer dan in het voorgaande, het persoonlijke standpunt en de persoonlijke positie in het geding te brengen.

Het debat over het Zionisme is met de stichting van de staat Israël gesloten. Wat de tegenstanders gevreesd hebben is gebeurd: de jonge staat, opgericht in een gebied, waarin hij als een schepping van indringers wordt beschouwd, is een speelbal geworden van de tegenstellingen der grote mogendheden. Het zionistische argument van het „historische recht” op Palestina is te doorzichtig en te zeer gespeend van realiteitszin tegenover een ontwikkeling van twintig eeuwen om aanvaardbaar te kunnen zijn.

Stellig, wij begrijpen de behoefte van vervolgde, getergde, opgejaagde mensen aan een onbedreigd tehuis. Wij begrijpen, na de uitmoording van 6 miljoen Joden door Duitse, Hongaarse, Joegoslavische en andere nazis en fascistten de drang naar een plek grond, waarover men zelf zeggenschap heeft en waarop men niet afhankelijk is van de wispelturigheid in de politieke verhoudingen. Hoe zouden we niet! na de uitmoording van het grootste deel van de eigen familieleden en de robuste bedreigingen, waaraan het eigen gezin onder de nazistische bezetting blootgesteld was! Wij begrijpen ook, dat voortdurende speldeprikken ook de sterkste draad van het geduld op den duur door snijden.

Maar we begrijpen bepaaldelijk niet het politieke genie, dat uiterekend in een labiele situatie het bevel tot de aanval kan geven. Een situatie, waarin elke militaire agressie, elk gewapend optreden, hoe „bepert” ook in zijn doelstelling en hoe „gerechtvaardigd” ook in de behoefte aan afweer de kans op een kettingreactie inhield, waardoor het barbarisme van een derde wereldoorlog over de mensheid — óók over het Joodse volk! — kan komen. En we begrijpen evenmin dat een zich van haar verantwoordelijkheid bewuste regering haar hoogste goed: haar morele recht en haar zakelijke gelijk, in een zo labiele situatie te grabbel kan gooien met geen ander effect dan als de fakkel, die het kruitvat tot ontploffing brengt, gebrandmerkt te worden. Zomin als er voor het Duitse volk enige aanleiding kan zijn voor een politiek, waardoor het voor de derde keer als oorlogsbrandstichter zou optreden, zomin is er voor de Israelis een politiek, waard

om alle anti-semieten in de wereld een voorwendsel te verschaffen uitgerekend het Joodse volk als agressor te kijk te zetten.

Men heeft, van Russische zijde, de aanval van Israël op Egypte en de daarop volgende Brits-Franse agressie voorgesteld als een „abgekartete Sache”. Doet het er iets toe of dat juist is, als het effect er op neerkomt? Vast staat in ieder geval dat de heren Eden en Mollet reeds op 14 oktober maatregelen hebben beraamd, die bij een dergelijke Israelische aanval genomen zouden moeten worden en dat zij „verrast” waren door de geringe Egyptische weerstand op het schiereiland Sinäi. Hetgeen — het zij in alle nuchterheid vastgesteld — de redenaties omtrent een voorgenomen Egyptische aanval, die voorkomen moest worden, logenstrafft.

Het zou een zelfstandige behandeling rechtvaardigen, de daden en bedoelingen zowel van de Franse als van de Britse regering naar hun eigen merites te beoordelen. De door de heer Lacoste georganiseerde mensenroof op 5 Algerijnse rebellenleiders, waarmee de nationale souvereiniteit van een andere staat geschonden werd. De martelingen, waaraan Algerijnse rebellen worden blootgesteld en die door Claude Bourdet in „France-Observateur” in alle scherpste zijn gehegeld, aangezien zij zich noch van de methoden der SS, noch van die van de stalinistische staatspolitie onderscheiden. De grandiose comedie, die met het „Egyptische” smokkelschip „Athos” is opgevoerd, dat na een wel heel zonderlinge „smokkeltocht” en nadat het de Franse militaire autoriteiten alle gelegenheid had geboden „authentieke fotos” te vervaardigen, als bewijs van het dubbelhartige Egyptische spel werd opgebracht. De kennelijke pogingen door luchtaanvallen op Egyptische radiozenders lastige radio-uitzendingen te smoren — een idee waarop zelfs de stalinisten nog niet gekomen waren.

En Engeland? Alle sabelgekleetter en alle dreigementen ten spijt, alle pogingen, de doorvaart door het Suezkanaal te saboteren door het wegroepen van de loodsen ten spijt: het kanaal werd gebruikt en de scheepvaart ondervond tot aan de Frans-Britse agressie geen hinder. Van enigerlei bedreiging van de vrije vaart was — met uitzondering van de reeds sinds enige jaren durende belemmering van de Israelische scheepvaart — geen sprake.

Er was geen enkele aanleiding, anders dan het gebruik maken van een voorwendsel, om de doorvaart door het kanaal te beschermen. Israël heeft dit voorwendsel geleverd. Ten bate van wie?

Het zal de verdienste blijven van de Britse Labourparty dat zij, voor de tweede keer in zes jaren, door haar krachtig optreden de lieden, die

met vuur spelen, tot de orde geroepen heeft en daarmee het gevaar van een derde wereldoorlog heeft afgewend, de mensheid voor vernietiging heeft behoed. In december 1950, toen Attlee als minister-president naar de Verenigde Staten reisde om Truman duidelijk te maken dat Groot-Brittannië aan een aanval op Peking-China niet zou deelnemen. Thans, door een vastberaden verzet tegen de *va banque* politiek van Sir Anthony Eden, die, evenals de heer Guy Mollet op de methoden van het slechtste en meest verwerpelijke geweld had teruggegrepen.

Dit verzet van Labour heeft de wereld voor een derde wereldoorlog behoed — het heeft het Hongaarse volk niet tegen het geweld van de stalinistische terreur kunnen beschermen. Want het zal, zo menen wij, in alle duidelijkheid moeten worden uitgesproken: de Brits-Franse agressie tegen Egypte moet als een van de belangrijkste oorzaken van het stalinistische geweld in Hongarije gebrandmerkt worden. Ook dan, als de critici van het stalinisme in hun felle verontwaardiging over de schanddaden in Boedapest, de schanddaden in Egypte en de samenhang tussen het een en het ander pogen te loochenen.

De Frans-Britse agressie immers confronteerde de Sowjet-Unie met de *mogelijkheid* van het opkomen van die kettingreactie, waaruit de ramp van een derde wereldoorlog een feit zou kunnen worden. Zij logenstrafte de door Tito, Nehroe en anderen vertegenwoordigde stelling van de voortgeschreden ontspanning en zij veroorzaakte het schrikbeeld van een Hongaarse basis tegen Rusland aan de grens van de Oekraïne. Tenzij men er van uitgaat dat de Russische regering uit de hemel mag weten welke irrationele motieven handelt moet er immers een *oorzaak* geweest zijn voor haar dolle optreden. Deze oorzaak moet gezocht worden in het ogenschijnlijk plotseling irreëel worden van de in de besprekingen met president Tito aanvaarde conceptie. Wat anders kan dat zijn dan de agressie in Egypte?

In de verstreken week, waarin de NATO en de WEU hun onbruikbaarheid en hun gevaarlijkheid hebben bewezen, hebben de Verenigde Naties hun bruikbaarheid als instrument voor de handhaving van de vrede aangetoond. De niet mis te verstane bedreiging van Engeland en Frankrijk door Boelganin heeft duidelijker dan wat ook *bewezen*, hoezeer de Russische regering in paniek geraakt was en met alle eventualiteiten rekening hield. Wij hebben gebalanceerd op de scherpte van het mes van de derde wereldoorlog. Wij kunnen thans een zucht van verlichting slaken, omdat door het optreden van de Verenigde Naties, deze kelk aan de mensheid voorbij gegaan is. En hopen, dat de

mensheid klaar wakker geworden is en het dodelijke gevaar van de koude oorlog, van de bewapening, van het militaire optreden heeft herkend en beseft, dat alles in het werk gesteld zal worden om de afgebroken draad weer aan te knopen en de ontspanning te bevorderen.

Wij kunnen slechts hopen dat de rede en de nuchtere zakelijkheid het van de opgezwiepte emoties zullen winnen. Wij kunnen slechts *bevorderen* dat het vertrouwen in de door Pandit Nehroe en president Tito gevoerde politiek van ontspanning wordt versterkt. En wij moeten dezulken *weerstaan*, die de koude oorlog weer willen doen op-laaïen en die het vertrouwen in een echte, reële vredespolitiek pogen te ondermijnen door de roep om divisies en wapens.

Het zij mij als socialist vergund ook met betrekking tot het lot van Hongarije en het Hongaarse volk enkele gedachten uit te spreken omtrent een politiek, die desondanks gevoerd kan worden. Ik vraag, welke zin heeft het, het Hongaarse volk op te juinen tot een gedrag, dat onder de gegeven omstandigheden niet tot een grotere mate van vrijheid, maar alleen tot versteviging van de terreur kan leiden? Welke zin heeft het, aan het tal der doden nog velen toe te voegen? Om der wille van de romantiek van de „opoffering” ten gunste van „de vrijheid”? Als de mogelijkheid reëel is dat in Hongarije desondanks een toestand ontstaat, waaruit een begin van vrijheid geboren kan worden? Als het er op aan komt, het miserabelste opportunisme te verdedigen, hanteren de professionele politici graag de formule, dat politiek de kunst van het mogelijke is. Als arbeiders op grond van de toestand van het huishoudbudget van hun gezin in beweging komen voor verbetering van hun loonpositie, prediken zij de nuchterheid en doen zij een beroep op de „realiteitszin” en spelen velen van hen op een irriterende manier de emotieloze. Maar wie de redevoeringen met betrekking tot de gebeurtenissen in Hongarije heeft aangehoord kan zich aan de indruk van een hysterische geëxalteerdheid zonder enige controle van het redelijke verstand niet onttrekken.

Welnu, wie het hoofd heeft weten koel te houden en wie niet bezeten is door de Russophobie, wie vooral niet de gevangene is van het hersenspinsel, dat alleen de imaginaire „divisies” van NATO en WEU het Russische imperialisme van een aanval op het Westen weerhouden, moet constateren dat de bereidheid, tot een aanzienlijke verbetering in de situatie van het Hongaarse volk te komen er nog steeds is. De onderhandelingen, die Janos Kadar met Imre Nagy voorstaat, het verblijf van deze laatste in de Joegoslavische legatie te Boedapest, de verklaringen van de Hongaarse intellectuelen (handhaving van de

landbouwhervormingen en de nationalisaties) bewijzen dit en nog veel meer. Vooral ook dit: dat een belangrijk deel van de Hongaarse bevolking wel van de Russische bezetting en de stalinistische terreur bevrijd wil worden, maar dit niet wenst in te ruilen voor een herstel van die machten — en zij waren het, die tot 1945 het land beheersten — die een clericaal fascisme representeren.

Er bestaat nog steeds de mogelijkheid, ruimte te maken voor een aanzienlijke verbetering van de toestand van het Hongaarse volk — en dat dunkt mij zal het uitgangspunt moeten zijn — door een beroep te doen op de interventie van Pandit Nehroe en president Tito. De vooruitgang in Polen bewijst, dat het waard is *hiervoor* op te treden. Ook al is dat dan een doorn in het vlees van degenen die — ver van de reële situatie — plotseling het „non-conformisme”, het „alles of niets” hebben ontdekt en proclameren. De menselijkheid gebiedt de weg van de realiteit, van het „mogelijke” te gaan en geen gevolg te geven aan de oproepen en aansporingen van lieden die . . . metterdaad van Hongarije een haard van nutteloze strijd en onrust willen maken, een bron van voortdurend oorlogsgevaar. Een voorwendsel voor bewapening, militarisering, blokvorming. Waarbij men dan bovendien dat soort propagandisten — als de onvermijdelijke heer Goedhart van „Het Parool” — nog moet toevoegen: als gij meent, dat de methode van de guerillastrijd, gesteund door „vrijwilligers”(?) gevolgd moet worden, wie belet *U* het voorbeeld te geven en te gaan?

Wij bevinden ons daarbij in voortreffelijk gezelschap. In een tien-daagse conferentie immers hebben de Aziatische socialisten te Bombay geëist: Afschaffing van alle militaire verdragen, terugtrekking van alle vreemde troepen, beëindiging van het kolonialisme in al zijn vormen. Opname van Peking-China in de Verenigde Naties en erkenning van het Egyptische recht op nationalisatie van het Suezkanaal.

Amsterdam, 13 november 1956.

NASCHRIFT VAN DE REDACTIE

Ofschoon de plaatsing van een artikel niet betekent dat de Redactie 't in haar geheel met de inhoud eens is, maar het als een nuttige bijdrage tot de meningsvorming beschouwt, wenst zij in dit geval om het belang van het onderwerp hier uitdrukkelijk op te wijzen. Een onzer redacteuren wenst in het bijzonder aan te tekenen dat hij 't met inhoud en strekking van de beschouwingen over Israël op blz. 693 te beginnen bij de alinea „Alsof de maat enz.” tot de alinea „Het zou een zelfstandige behandeling rechtvaardigen” geheel oneens is. De Redactie stelt zich voor binnen niet te lange tijd de vraagstukken betreffende Israël van een tegengesteld gezichtspunt te doen belichten.

P. Valkenburgh

GEAVANCEERD KATHOLICISME

Klemens Brockmöller S.J.: „Christentum am Morgen des Atomzeitalters“. Verlag Josef Knecht, Frankfurt/Main, 1955.

De verwerkelijking van de wereldeenheid is in ons tijdsgewricht een noodzaak geworden, indien het menselijk ras zijn voortbestaan wil verzekeren.

Een wereldeenheid echter, zoals die in de vorige eeuw door de wetenschappelijk-technische en economische ontwikkeling werd voorbereid, is op zichzelf niet voldoende een wereldgemeenschap te scheppen. Daartoe is meer nodig. En wel in de eerste plaats het besef van eenheid, het bewustzijn dat de wereld één geheel vormt, ondanks de verschillende, ten dele tegenstrijdige beschavingen, religies en maatschappelijke structuren.

Het gaat in de allereerste plaats om het veel en veel moeilijker psychologisch probleem van de geestelijke bereidheid de wereldeenheid te aanvaarden. Is de wil daartoe aanwezig — noodzakelijke doch niet voldoende voorwaarde! — dan is een mogelijkheid geschapen om tot een nieuwe verstandhouding te komen tussen de cultuurgebieden die thans nog scherp tegenover elkaar staan.

Het „ontwakende” Oosten dat in zijn nationalisme onverdraagzaamheid jegens het Westen ten toon spreidt. Het Westen, dat zijn macht steeds verder ziet afbrokkelen, de hegemonie verliest en met afgunst en argwaan de oostelijke bedrijvigheid gadeslaat.

Is een geweldloze oplossing van de spanningen en moeilijkheden die deze wereld beheersen mogelijk? En wat is daarbij de houding van de Rooms-Katholieke Kerk?

Want het is duidelijk dat het doen en laten van dit godsdienstig-politieke machtsinstituut wel niet van doorslaggevende, maar toch van verstrekkende betekenis is. Zal zij zich vastklampen aan West-Europa en Amerika als laatste bolwerken van het Christendom? Of kan ze boven haar eigen traditionele begrenzings uitkomen en een nieuwe taak vervullen in de wordende wereld?

Een duidelijk en afdoend antwoord op deze vragen is van kerkelijke zijde nog nimmer gegeven. Des te belangrijker is het daarom na te gaan hoe individuele katholieken hierover denken en iedere uitspraak van belang in dit verband te signaleren.

Zo komen we dan tot het boek van pater Brockmöller: *Christentum am Morgen des Atomzeitalters*, dat zich op een zeer persoonlijke wijze bezig houdt met de hierboven aangeduide vraagstukken. Het kernprobleem van dit in sommige opzichten revolutionaire boek luidt: „ob der Christ aus christlich religiöser Verantwortung sich für die Erhaltung des abendländischen Kultur einsetzen musz, oder ob er aus christlich-religiöser Verantwortung verpflichtet ist an der Schaffung einer neuen Kulturform mitzuarbeiten und von welcher Art diese sein müsste.”

Tot grondslag van zijn onderzoek kiest Brockmöller — kan het anders — de werkhypothese: „Hinter den Ereignissen der Zeit steht nicht ein blindes Schicksal, auch nicht die Bösheit der Menschen, und ihrer Systeme oder gar des Bösen, sondern der Wille Gottes, der in seiner Vorsehung selbst die gewordenen religiös-kulturellen Formen zerbricht. Er zwingt dadurch die Menschen von der individualistisch ausgerichteten abendländischen Kultur zu einer neuen Gemeinschaftskultur überzugehen.”

Het Christendom is volgens Brockmöller niet aan een bepaald cultuurpatroon gebonden. Dus ook niet aan dat van West-Europa. Met de ondergang van West-Europa zou dan ook het Christendom niet verdwijnen. Maar kan om te beginnen West-Europa nog christelijk genoemd worden? Aan de hand van cijfers stelt Brockmöller het feit in het licht dat het met de christelijkheid van West-Europa niet bijzonder gunstig is gesteld. De toenemende geloofsafval en onkerkelijkheid hebben de naam „Christelijk Europa” tot een fraze gemaakt. Zelfs de grondslag van het huidige Europa is niet meer christelijk. In dit verband noemt Brockmöller het existentialisme, waarvan hij vermoedelijk de atheïstische tak bedoelt zonder dit uitdrukkelijk te vermelden. De verdediging van Europa staat dus beslist niet gelijk met de verdediging van het Christendom.

In de geschiedenis zien we de opgang, de bloei en het verval van vele beschavingen, ieder met een eigen religie, sociale vorm en huishouding. Met de culturen veranderen ook de religies. Zij komen op en verdwijnen weer met de beschavingen waarin ze opgenomen zijn. Maar bij het Christendom ligt, naar Brockmöller meent, de zaak anders. Wij mogen het Christendom en de overige godsdiensten niet met elkaar vergelijken, want het Christendom bezit bovennatuurlijke waarheden en is niet aan de tijd en de mens gebonden en dus ook niet aan een bepaalde vorm van de menselijke samenleving. Het bevat boventijdelijke waarden, die zich in vele gestalten kunnen manifes-

teren. Daarom mag het Christendom ook nimmer met een bepaalde cultuur geïdentificeerd worden. Het Christendom kon zich aanpassen aan het simpele leven van een Aziatische boer, maar ook aan de ingewikkelde organisatie van het Romeinse imperium. Het heeft de heidense Germanen beïnvloed en ook de verfijnde Europese dichters en schilders bezieling gegeven. Het Christendom moet dan ook nu niet bij het oude Europa blijven staan, maar behoort zich gereed te maken voor een nieuwe opdracht.

Dit is in het kort de redenering van Brockmüller. Een redenering die levensgevaarlijk kan worden voor het Christendom, wanneer men haar daarop zou toepassen.

Brockmüller maakt onderscheid tussen de diverse culturen en de daarbij behorende godsdiensten en het Christendom. Een onderscheiding die te maken natuurlijk zijn recht is en van zijn theocratisch standpunt uit gezien ook te begrijpen.

Maar de niet-christen en zeker de niet-gelovige zal een andere maatstaf aanleggen. Hij zal alle religies naast elkaar zetten en in ieder het streven ontdekken naar gelukzaligheid en gerechtigheid, naar waarheid, goedheid en schoonheid. In de ene godsdienst zal dit streven beter tot uiting komen dan in de andere, ook mogen er accentverschillen optreden, maar toch is dit zoeken de grondslag van iedere godsdienst. In de oud-Aziatische, de Chinese en Hindoeïstische, in de Perzische, in de Grieks-Hellenistische mysteriëndiensten en ook in het Christendom vinden we het.

Zelfs indien dit streven naar geluk, rechtvaardigheid en waarheid in het Christendom het zuiverst ware geformuleerd, dan nog blijft het toch een bepaalde verschijningsvorm van dit overal waarneembare in zekere zin boventijdelijk te noemen zoeken. Een verschijningsvorm die haar metafysische en ethische normen kleedt in de gedaante van een gehistoriseerde mythe. En deze verschijningsvorm die karakteristiek is voor het huidige Christendom, wordt juist door de Kerk — zelf produkt van de Europese cultuur! — als wezenlijk bestanddeel van haar dogmatiek beschouwd en verdedigd.

De consequentie van Brockmüllers bewering, dat het Christendom niet aan een bepaald cultuurpatroon en de daarbij passende historische vormen is gebonden, is dus m.i. dat het absolute karakter van de westerse Kerk wordt ondergraven. Met andere woorden, Brockmüller verloochent zonder dat hij het zegt en wil, de meest essentiële trekken van het westerse Christendom, de historisch bepaalde rituele vormen, en de m.i. pseudo-historische ballast, waarbij hij nog verder gaat door te

beweren, dat voor een religie niets gevaarlijker is dan een systeem dat de geloofswaarden wil behoeden! Het gaat Brockmöller er dus om vorm en inhoud van het westerse Christendom te scheiden. Maar beide zijn in de loop van de tijd zo vergroeid, dat men zich afvraagt wat er overblijft als men de „vorm” verwerpt. En zijn de overblijfsels dan van die aard dat ze nog christelijk genoemd kunnen worden? Of zijn het enkele zeer vrijzinnige, algemeen menselijke, humanistische waarden geworden die we in het „voorchristelijk Christendom” ook al tegengekomen zijn en die men ook uit andere levensbeschouwingen kan destilleren?

Wanneer dus straks het zoeken naar rechtvaardigheid en geluk weer een andere gedaante aanneemt, mogelijk op een wijze die Vestdijk in zijn *Toekomst der Religie* beschrijft, dan lijkt het mij een ongeoorloofde uitbreiding van het begrip „Christendom” ook die nieuwe vorm van religie daarnaar te benoemen.

Tenzij men dit streven zelf christelijk zou willen noemen!

Brockmöllers pleidooi voor een gewijzigd en vernieuwd Christendom, gegrond op bovenstaande argumenten, lijkt me dan ook een poging om wat verloren gaat te laten voortleven door de naam ervan over te dragen op iets anders. Bovendien toont deze vernieuwings-tendens die er op neer komt dat men terug moet keren tot het oorspronkelijke „bijbelse” Christendom, gebrek aan inzicht in de psychologie van de niet- en de niet meer gelovende. Maar dat is een andere kwestie.

Het traditionele Christendom heeft dus, volgens Brockmöller, z'n rol uitgespeeld en in onze overgangperiode naar een nieuwe beschavingsvorm zal het Christendom zich ook hebben te wijzigen. Het moet niet in de fout vervallen waaronder het in het verleden heeft geleden: eerst het nieuwe bestrijden en tegenwerken, om naderhand toch tot de erkenning van dit nieuwe over te gaan.

Aan het einde van de Middeleeuwen en het begin van de Renaissance, toen een nieuw levensgevoel baanbrak, verzette de Kerk zich met alle macht tegen deze ontwikkeling, met gevolg dat er een grote kloof ontstond tussen de verschillende cultuurelementen zoals de wetenschap en de godsdienst, een kloof, die tot op heden niet overbrugd is.

Niet alleen echter ten opzichte van de wetenschap was de Kerk achterlijk, hoewel ze later schoorvoetend van haar conservatisme is terug gekomen, ook in maatschappelijk opzicht stond ze aan de behoudende kant, waardoor ze zich de haat van de mindere man op de hals haalde en haar invloed in de arbeidende klasse verloor. De be-

vrediging van religieuze behoeften en de steun die de Kerk aan de mensen had kunnen geven, ging verloren en deze taak werd overgenomen door het socialisme. Thans, bij het begin van het atoomtijdperk, staat de Kerk opnieuw voor de vraag: zal ze zich scharen aan de kant van het verleden dat zich op allerlei manieren krampachtig tracht te handhaven, of zal ze partij kiezen voor het nieuwe?

Waardoor wordt dit nieuwe bepaald? Brockmöller ziet het hoofdzakelijk in de overgang van een nationalistisch-individualistisch naar een meer op de wereldgemeenschap gericht tijdperk. Een ontwikkeling die noodzakelijk is geworden door de technische eenwording van de wereld en de mondigheid van de koloniale volken.

Het socialisme dat dit alles ook nastreefde, is er niet in geslaagd, omdat het te veel bevangen bleef in de sfeer van het westerse kapitalisme en te sterk de nadruk legde op de materiële verbeteringen in de samenleving.

Daardoor is het ook nimmer cultuurscheppend opgetreden en het moest dus uiteindelijk op een teleurstelling uitlopen voor al de mensen die hun verlangen op het socialisme hadden gevestigd. Het revolutionaire élan en de toekomstverwachting verdwenen en vervaagden toen het socialisme in het Westen, naarmate de tijd verstreek, zich nog slechts bezighield met enkele min of meer technisch-economische veranderingen, maar zich van een radicale vernieuwing distancieerde. Het totalitair bolsjewisme in Rusland schrikte de mensen af door het bloedig en despotisch regime dat zich daar vestigde.

Nadat dus eerst het vertrouwen in het Christendom was weggevallen, heeft ook het socialisme gefaald, de mensen in het Westen een uitzicht te bieden. De weg werd dan ook vrijgemaakt voor een nihilisme dat geen enkele hoop meer koestert.

Ook een omkering in de waardering van het arbeidsbegrip heeft de Europese geschiedenis ongunstig beïnvloed. In het kapitalistisch-technische tijdvak is de arbeid beroofd van zijn vormende waarde; in plaats van uitsluitend middel tot leven is het een middel geworden om zoveel mogelijk te produceren en te profiteren. De norm dat de arbeid er voor de mens is, werd omgedraaid: de mens leefde nog slechts voor de arbeid. Daarbij heeft de industrialisatie de arbeidsvreugde in z'n tegendeel doen verkeren: de arbeider werd een verlengstuk van de machine.

Tegenover deze negatieve tendensen in de moderne samenleving staan de waardevolle en daarop moet het vernieuwde Christendom zich bezinnen.

Het moet noch individualistisch noch collectivistisch zijn, maar tussen beide een harmonisch evenwicht trachten te vinden. Het moet zowel tot sociale rechtvaardigheid als ook tot een nieuwe erkenning van de menselijke persoonlijkheid komen. Brockmüller geeft hier een programma dat al eerder door bijvoorbeeld een Maritain (*Humanisme Intégral*) en een Guardini is opgesteld, maar dat nu op een radicaler en kernachtiger wijze wordt voorgedragen.

Dit nieuwe Christendom zal zich niet aan een bepaalde politieke organisatie binden, noch met de wapens verdedigd worden. Politieke macht en militair geweld zijn in het verleden te vaak een verleiding geweest voor het Christendom.

Het nieuwe Christendom kan slechts inspirerend werken door de kracht van haar overtuiging en door het voorbeeld dat ze in deze tijd van grote spanning en uitzichtloosheid geeft.

Het boek van Brockmüller dat vanzelfsprekend in vele opzichten te kort schiet en vaak te snel generaliseert — bij zo'n geweldig probleem dat hij aanpakt kan dit ook niet anders — is ongetwijfeld belangrijk. Het toont de worsteling van een gelovig man die tot klaarheid tracht te komen over z'n eigen tijd.

Een afdoende oplossing geeft hij niet; maar wat hij in dit boek aanbiedt, is een zeer gedurfd en persoonlijk antwoord dat hij ter verdere discussie aanbeveelt. Dit antwoord moet op hoge prijs worden gesteld. En het beste bewijs daarvan zou zijn de discussie met Brockmüller ernstig te nemen.

KERMIS DER WAANWIJSHEID

Dertig jaar geleden . . .

„Met matige vaart stoomt de „Egmond” door een dikke mist. Op de brug, gewapend met zuidwesters, oliejasen en zeelaarzen, bevinden zich kapitein Braams, eerste officier Zeeuwen en derde officier Gravesteyn. Het is een koude Decemberavond op de reis van Rotterdam naar Philadelphia.

Hun zenuwen zijn tot het uiterste gespannen, want de waterdamp omhult het schip als met een ondoordringbaren sluier en rondom klinken, sterker of zwakker, mistsignalen van andere schepen. De toplichten stralen doffe plekken in het grijs, zijn evenwel niet bij machte om in dien sluier door te dringen. Aan dek is alle lichtschijnsel gedoofd en wordt elk geluid vermeden. Het schuilkleed druipt, de stutten druipen, alles is klam of nat van het vocht, en de nacht riekt vochtig als een schimmelige kelder . . .

Vanaf het moment dat de trossen in Rotterdam werden los gegooid heeft de gezagvoerder de brug nog geen minuut verlaten. Steeds lodend zijn ze over de Noordzee gekomen en op het geluid van de mistseinen aan de wal door Straat Dover gescharreld.

Om de minuut trekt Gravesteyn de fluitlijn omlaag en loeit de stoomfluit haar waarschuwend gebrul door nacht en nevels.

Plotseling broemt er een langgerekte stoot recht vooruit, zóó duidelijk, dat dit geluid onmogelijk van veraf kan komen. Kapitein Braams rent het stuurhuis in en rukt het middelste raampje open. Een kille wind dringt naar binnen . . .

„Stoppen! Volle kracht achteruit!”

De telegraafbel rinkelt. Het gansche schip siddert onder de eensklaps achteruit beukende voortstuwer.

„Blazen!”

De stoomfluit loeit. Met gespitste oren wachten ze op antwoord en trachten de nevels met hun blikken te doorboren. Het komt, luid en krachtig, als van een groot passagiersschip.

„Hij is éven op bakboordsboeg,” zegt Zeeuwen met gedempte stem.

De uitkijk op de bak toetert twee maal.

„Stoppen! Hard bakboord je roer!”

„Hard bakboord,” herhaalt de roerganger, rondsnoeiend met het stuurrad.

Zeeuwen kijkt in de kompaskap. „Komt ie?!“ — „Hij kómt! West-ten-Noorden ligt voor. . . .“ De stemmen klinken heesch.

„Ik ruik 'em. Z'n rook drijft over ons heen,” zegt de ouwe, die uit het raampje hangt en tuurt met wijd opengesperde ogen.

„Daar is ie, vlakbij!” uit Gravesteyn.

Onwezenlijk groot, geen scheepsbreedte van hen af, sluipt het voorbij. Een reusachtige grauwe schim, hoog boven hen uit, opdoe-mend door den nevel heen.”

En in het boek dat de lezers van goed dertig jaar geleden als eerste oorspronkelijke Nederlandse, door een koopvaardij-officier geschreven streekroman-van-de-zee met lof hebben begroet, „slaken allen een zucht van verlichting” vanwege de goede afloop; vervolgens stomen zij weer l a n g z a a m verder.

Dat was dus in de tijd toen iedereen wist, dat men bij mist weinig of niets om zich heen kan zien, en de meer ingewijden bovendien dat men op geluiden in de mist geen staat kan maken. Op zee betekende dat in de eerste plaats een gevaar, al was slecht zicht daardoor bovendien een verduiveld lastige dwarskijker waar de techniek juist zo aardig op weg scheen om vaarplannen eenzelfde graad van betrouwbaarheid te gaan geven als ons spoorboekje.

Intussen is er zo het een en ander gebeurd en uitgevonden. Wie zou er nooit hebben gehoord van de „reuzenschreden”, waarmee de technische ontwikkeling vooral gedurende en na de tweede wereldoorlog is gevorderd! Er zijn resultaten bereikt, die de almacht van de menselijke geest schijnen te bevestigen voor wie daarin zou willen geloven. Toch geven ze in hun uitwerking ook wel aanleiding tot het vermoeden, dat de mens met zijn wetenschappelijk en technisch geëxperimenteer nu zo langzamerhand het deksel van de doos van Pandora zover open gekregen heeft, dat er tegelijk met de vindingen een aantal bijzonder kwaadaardige geesten aan zijn ontsnapt.

Waarschuwingen in deze richting komen vaak van bij uitstek deskundige zijde. Over het algemeen worden ze echter — zelfs indien vanwege de veronderstelde ernst der opgeroepen gevaren in een voor zoveel mogelijk mensen begrijpelijke vorm gesteld — slechts in betrekkelijk kleine kring ter kennis, laat staan ter harte genomen. Dit is heel merkwaardig, maar nog merkwaardiger lijkt een begeleidend verschijnsel: zodra het grote publiek iets van de bedenkelijkheden hoort en tekenen van onrust begint te vertonen blijkt er een zeker hypermodern soort journalistiek klaar te staan om de abonnees dui-

delijk te maken, hoezeer zij in hun onverstand dwalen. Zij volgt daarbij een tactiek die er alléén maar op berekend is te imponeren. Waar zij in de twijfel een dodelijk gevaar schijnt te zien stelt zij er, voorafgegaan door de fanfares van gemakkelijk aansprekende krantenkoppen, de lawaaijerige zelfverzekerdheid van de voetbal-expert tegenover. Zij wéét het altijd — jammer genoeg maar al te vaak als de kip zonder kop uit de schat van onze vaderlandse gezegden. En als het nog bonter moet, dán met het gemak van de journalistieke flair, bij gebreke waarvan men in het vak „nooit iets wordt”.

Voorbeeld, dat klassiek moge worden

Een sprekend voorbeeld levert het geval van de atoombomproeven in de Grote Oceaan en de vraag, of deze van invloed kunnen zijn op het weer ver daar vandaan, zeg in Europa. De publieke opinie bleek onder het verlopen van de onvergetelijke zomer dezes jaars in toenemende mate nogal geneigd om verband te leggen tussen een en ander. Dat werd zo erg dat de sectie Voorlichting van een groot, zich onafhankelijk noemend Nederlands dagblad tenslotte vond dat die gekkigheid maar eens terdege moest worden weerlegd. Op 17 augustus j.l. werd dat als volgt „gebracht”.

ATOOMWEER IS EEN FABEL — zo valt de titel fors en categorisch met de deur in huis, onmiddellijk gevolgd door de doodoener: *Bikinibom gelijk aan voetzoeker*. Deze opbeurende mededelingen komen niet zomaar van de eerste de beste! Ze zijn van „onze eigen verslaggever”, die ze op zijn beurt dan weer uit de mond zegt te hebben gehaald van niet minder dan de Hoogst Geleerde Heer, die het K.N.M.I. rijk is. Ter bevestiging van de kop heet deze van allerlei te hebben gezegd dat voor Jan Boezeroen wellicht heel interessant is, maar dat geen sikkepit te maken heeft met datgene waar alles nu juist om draait. Dit heeft „onze eigen verslaggever” kennelijk ook nog wel met zijn klomp kunnen aanvoelen. Hij meent een zekere tegenstrijdigheid te kunnen aanwijzen tussen de pertinente verklaringen van Hooggeleerde zijde aan de ene kant, en „de waarschuwingen van biologen en andere geleerden”, die tot de „man in de straat” blijken te zijn doorgedrongen. aan de andere kant. En eigenlijk was het er toch om te doen, zomogelijk juist deze tegenstrijdigheid weg te werken! Het wordt, met flinke vette regeltjes, aldus volbracht:

„Het lijkt tegenstrijdig. Maar als we hun uitspraken oppervlakkig lezen, merken we niet dat ze over verschillende dingen praten.

De weerkundigen . . . spreken alleen over de invloed van de explosies op het weer . . .

Anderen (de Franse geleerde prof. Charles Noël-Martin bijv.) waarschuwen voor de gevaarlijke straling van het radio-actieve stof na de ontploffing op de mens. . . .

Maar men kan de uitspraken van de laatsten niet gebruiken voor de redenering dat de atoomexperimenten het weer beïnvloeden, want dat hebben zij niet gezegd. . . .

Wie zei daar wat van „oppervlakkig lezen”, dat Jan Boezeroen als vanzelfsprekend schijnt te doen? Voorop dient gesteld, dat de „anderen”, die dan zo oppervlakkig worden gelezen, doorgaans in ieder geval heel wat voorzichtiger en gematigder in hun uitspraken zijn dan de Hooggeleerde schoolmeester, zoals „onze eigen verslaggever” die aan zijn lezers heeft voorgesteld.

Maar het is ondenkbaar dat deze eveneens Hooggeleerde meteoroloog niet zou weten wat de toch niet minder Hooggeleerde prof. Noël Martin dan wel over atoombomproeven, wolkbreuken, overstromingen mitsgaders perioden van droogte te berde heeft gebracht, — even ondenkbaar trouwens, als dat het met zijn voorkennis opzettelijk buiten het stukje „voorlichting” zou zijn gehouden, waarover onze verslaggever hem kwam raadplegen.

Indien hij met Noël Martin van mening verschilt, was het dan niet mooi genoeg geweest dit te vertellen? Waarschijnlijk toch wel wat mooier dan wat nu is geschied.

Want in het verslag wordt — zonder dat de lapidaire vorm ervan duidelijk maakt in hoeverre het precies de uitlatingen van de geïnterviewde weergeeft of volgt — *met nadruk ontkend*, dat Noël Martin zou hebben geschreven wat op blz. 145 van de Nederlandse vertaling van zijn boek „Heeft het uur U voor de wereld geslagen?” in het kader van een vrij uitvoerige beschouwing over het verband tussen H-bomexplosies, weersverschijnselen en zelfs klimaten op de hele aarde te lezen staat:

„Energie betekent niets in de meteorologie. — De energie van een A-bom, al is ze nog zo enorm gemeten naar menselijke maatstaf, betekent weinig vergeleken met de energie, die door een eenvoudige storm of een enigszins aanhoudende regenval wordt ontwikkeld; de natuur werkt met onbegrijpelijk veel groter energieën. *Dus* kan een bom, die ontploft, geen storm veroorzaken. Zo luidt de bedrieglijke redenering die men telkens weer hoort. (Léés de krant! Ms.) Dit is met opzet en systematisch negeren (om welke reden?), dat de natuur niet op deze wijze te werk gaat. . . .

En: „Men gaat uit van energetische beschouwingen en moffelt het katalytische gezichtspunt weg. . . .

„In zekere zin werken de H-proeven als katalysatoren voor reusachtige experimenten met kunstmatige regen, met dit verschil, dat het veld van de proef de gehele aardbol is en wolkbreuken zowat overal voorkomen, naar gelang van het toeval en de winden, die de resten van de paddestoel overbrengen. Overstromingen en stormen zullen daaruit volgen en wel gedurende perioden, die veraf liggen van de data der proefexplosies. Dit zijn te verwachten meteorologische gevolgen. . . .”

Aldus het boek van Noël Martin, met de sanctie van één der „anderen”, t.w. wijlen professor Albert Einstein. . . .

Van tegenstrijdigheden gesproken. . . .

Uit het rumoer rond de aanvaring tussen de transatlantische passagiersschepen „Stockholm” en „Andrea Doria” sprak dezelfde tegenstrijdigheid, waarop in het bovenstaande werd gedoeld. De tegenstelling n.l. tussen de onvolmaaktheid der menselijke kennis en de gevaren der techniek waarvan juist de deskundigen zich bewust zijn, en anderzijds de door stokpaardruiterij, belangenjacht en journalistieke leuterpraat gevoede waanvoorstellingen op die punten bij de grote menigte.

Twee hypermoderne oceaanreuzen, waarvan er één zelfs als „onzinkbaar” aan het publiek werd gepresenteerd, daar mag je toch van verwachten dat ze geen gevaren van mist en ontrij te duchten hebben, en een garantie belichamen voor volkomen veiligheid der opvarenden? De journalist weet dan ook onmiddellijk, wat hem te doen staat en plaatst zijn verslagen van meet af aan in het teken van een groot raadsel, dat „deskundigen straks zullen moeten pogen op te lossen.”

Reddingboten onbruikbaar!

Voor mij liggen de edities van mijn krant van donderdag 26 en vrijdag 27 juli j.l.

„. . . . Het ongeveer 29.000 ton metende Italiaanse passagiersschip „Andrea Doria” kwam in aanvaring met de Zweedse mailboot „Stockholm”, met het gevolg dat eerstgenoemd schip zware slagzij maakte en (nu komt het Ms.) de sloepen niet kon strijken.” Aldus bericht van Reuter-U-P op de avond van de ramp. De volgende dag drukte de krant onder een imposante luchtfoto van het zinkende vaartuig nogmaals de mededeling af dat „de „Andrea Doria” kort na de aanvaring begon slagzij te maken, waardoor het niet mogelijk bleek de sloepen te strijken.”

Het augustus-nummer van het Maandblad voor Scheepvaart en Scheepsbouw „De Blauwe Wimpel” gaat in een beschouwing van het ongeval uit van „de krantenberichten, volgens welke geen enkele der sloepen kon worden gevierd. . . .”

Niettemin is op boven bedoelde en andere foto's heel duidelijk te zien, dat aan de lage kant van het hellende schip de boten zonder uitzondering — d.w.z. de helft van alle boten! — overboord zijn gezet. Daar komt nog bij dat de U.P.-fotoredactie originele afdrukken blijkt te hebben voorzien van een tekst, die de werkelijkheid onderstreept: „Lifeboats still remain on the port-side of the Italian liner”*

Dit alles in aanmerking nemende kan men de betrokken journalisten een zekere vaardigheid in de Franse slag bij het lezen alweer niet ontzeggen, maar het is de vraag of daarmee wel op de beste manier wordt beantwoord aan de verantwoordelijkheden der pers, waar zij bij voorkomende gelegenheden toch niet ongaarne hoog van pleegt op te geven.

„Maar maakt het dan zoveel verschil of alle boten, dan wel de helft van alle boten niet gebruikt konden worden?”, zal men geneigd zijn te vragen. „Je moet maar net in de verkeerde helft een plaats toegewezen gekregen hebben. . . .!” Zó is het. Niettemin maakt het, objectief bekeken, nu juist een verschil van dag en nacht. Hadden de Italianen geen enkele van hun boten kunnen gebruiken dan zou dat een veeg teken zijn geweest ten aanzien waarvan de pers stellig de publieke opinie had behoren te mobiliseren.

Dat het evenwel onder omstandigheden als hier in het geding — het waarschijnlijk zeer snel slagzij makende schip — heel moeilijk en zelfs onmogelijk kan zijn om de sloepen allemaal te water te krijgen, — dat is een feit, waarvoor niet minder dan de internationale veiligheidsconventies en wettelijke voorschriften begrip tonen. Deze schrijven n.l. voor, dat op vrachtschepen zowel aan bakboord- als aan stuurboordzijde voldoende bootruimte aanwezig moet zijn om alle opvarenden op te kunnen nemen. M.a.w.: slagzij of niet, op een vrachtschip kun je er altijd allemaal aan één kant af!

Op passagiersschepen echter is slechts voorgeschreven, dat er in totaal genoeg bootruimte voor alle opvarenden moet zijn. Laat ze uitzonderlijk mogen beten, maar er kunnen zich op een passagiersschip dus omstandigheden voordoen die ruwweg de helft der opvarenden noodlottig moeten worden.

De voorschriften houden de erkenning in, dat voor passagiers-

* „De bakboords-sloepen staan nog aan dek van het Italiaanse schip.”

schepen de praktische uitvoerbaarheid — aan absolute onuitvoerbaarheid hoeft daarom nog niemand te geloven! — van regelingen als voor vrachtschepen getroffen, niet of nòg niet aanwezig is. Door inzake de plaatsing te eisen dat de boten bij een slagzij van 15° nog moeten kunnen worden gevierd heeft de wet het risico reeds verminderd. De scheepvaartmaatschappijen brengen dit wel tot nog geringer proporties terug door hun schepen uit te rusten met patentinrichtingen, die te waterlating van sloepen bij een slagzij tot 25° garanderen. De „Andrea Doria” bezat een systeem van davits waaruit blijkt, dat haar reders aan het probleem hun aandacht niet hebben onthouden. In hoeverre na de aanvaring van overmacht, dan wel van tekortkomingen bij de scheepsleiding of bemanning gesproken moet worden is onmogelijk te beoordelen voordat een deskundig onderzoek de mogelijke oorzaken onder de loupe genomen heeft.

Intussen zal de mensheid er goed aan doen als een feit te aanvaarden dat de techniek, hoe hoog ook haar vlucht, nog geen enkel praktisch middel aan de hand heeft gedaan om de „gevaren der zee” voor de opvarenden van passagiersschepen tot hetzelfde minimum als op vrachtschepen**, laat staan tot nul of daaromtrent terug te brengen.

De „ultra-moderne radarinstallaties”

Des te klemmender zal daarmee nu dat andere *raadsel* wel worden, met name hoe het mogelijk is dat twee zulke toonbeelden van modern technisch vernuft zomaar tegen elkaar op botsen, en dat één ervan dan bovendien nog in enkele uren tijds heel ouderwets naar de kelder gaat.

Alweer in de jachterige verteltrant van de pers: „... Nog steeds (nota bene met het schip nauwelijks onder de golven! Ms.) is de oorzaak van deze spectaculaire aanvaring voor de deskundigen een raad-

** Daar zou wellicht allereerst weer eens een man aan te pas moeten komen van het kaliber van een A. P. Schat, de Nederlander, die een dertig jaar geleden zijn door eenvoud evenzeer als door deugdelijkheid uitblinkende vindingen deed ter verhoging van de veiligheid bij „ontijdig schipverlaten”. Deze waren er met name op gericht, het strijken van volbemande sloepen onder ongunstige omstandigheden mogelijk te maken en de gevaren ervan voor de inzittenden sterk te beperken. Maar niet alleen zijn „schaatsen-patent”, vooral ook de geestdrift, de vasthoudendheid en de onstuitbare wil, waarmee hij tegen taaie weerstanden in is blijven doorzetten tot die „schaatsen” werden erkend en aanvaard, hebben de hele zeevarende wereld aan hem verplicht. In Nederland werden zijn verdiensten voor de Scheepvaart officieel beloond met de toekenning van de „de Ruyter”-medaille. — Ms.

sel. Weliswaar hing er op het moment van de aanvaring een vrij dichte mist, doch beide schepen waren voorzien van ultra-moderne radarinstallaties die — wanneer zij niet faalden — deze belemmering hadden kunnen opheffen. . . .”

Men had het niet beter kunnen formuleren om aan te tonen, dat een deskundige part noch deel kan hebben aan wat in deze schrijverij wordt beweerd. En het is precies dit soort gezwam, dat de mensen heeft verleid tot de overdreven voorstellingen die zij zich van de techniek als alleen maar een soort broeder-in-de-nood maken, en dat voortgaat hen in dit geloof te stijven.

Bij het internationale overleg dat tot de jongste herzieningen — in 1954 — van de „Bepalingen ter voorkoming van aanvaringen op zee” heeft geleid, was er één land, dat voorstelde met radar uitgeruste schepen toe te staan in omstandigheden van slecht zicht „volle kracht” te blijven dóórlopen. Dit land ging kennelijk uit van opvattingen, die ieder deskundige alleen maar uiterst voorbarig of onzinnig kan noemen, maar die zowel in de niet gespecialiseerde journalistiek als onder de grote menigte gemeengoed schijnen te zijn. Over het algemeen stelt men zich een radarscherm waarschijnlijk ten naaste bij voor als een soort cinemascoopdoek in het klein, waarachter de zeeman plaats neemt zodra de mist hem belet de wijde omtrek met het blote oog ordentelijk te verkennen. Om dan op zijn gemak alles, tot en met de rode en groene lichtjes ’s nachts, precies zo te zien als hij het bij helder weer óók zou zien. Zó ver is de technische ontwikkeling echter nog op geen stukken na.

Radar is een grandioze vinding. Zij verschaft de zeeman een heel waardevol h u l p m i d d e l bij de navigatie, al kan dit met het menselijk oog onder omstandigheden van goed zicht nog lang niet op één lijn worden gesteld. Het radarscherm brengt series reflexen over, die, door de navigator in onderling verband bekeken, bepaalde conclusies mogelijk maken mits daarbij enkele dingen terdege in het oog worden gehouden. Ten eerste zijn de aanwijzingen niet volkomen betrouwbaar, en neemt het radaroog zelfs sommige voorwerpen, zoals bijvoorbeeld houten scheepjes, slechts gebrekkig, veel te laat ofwel helemaal niet waar! En ten tweede is het best mogelijk van alles waar te nemen, maar er kan nooit op worden gerekend dat men zelf óók waargenomen wordt!! Er is nog méér, maar laten wij het hierbij.

Bovenbedoelde conferentie is dan ook zo verstandig geweest te bepalen, dat er in principe door de radar nog niets van doorslaggevend belang is veranderd in de omstandigheden, waarin een schip in de mist

op zee verkeert. Bijgevolg zijn de voorschriften, waardoor dertig jaar geleden kapitein Braams zich in het potdichte Kanaal liet leiden, intact gelaten: matige vaart lopen — blazen op de fluit — in bepaalde gevallen stil gaan liggen, zonder enig voorbehoud. Dat is heel wat anders dan maar op het radarscherm kijken en doorrossen tot de dood er een keertje op volgt!

Als het zover komt, kon het nooit de schuld zijn van het radar-apparaat: dit laat eerlijk zien wat het kàn; het is verbluffend veel, maar niet alles. De rest heeft, precies als overal, de mens in zijn hand. Hij kent de risico's. Deze negéren kan groots zijn — zichzelf tot voorzichtigheid dwingen nòg grootser.

Het hoofdstuk van de roman „Op bruisende golven”, waaruit in de aanhef werd geciteerd, is destijds door de auteur P. Verhoog een motto meegegeven dat, toevallig of niet, zeker ook op het citaat van toepassing is. Het bestaat uit enkele even zinvolle als prachtige regels van Emerson, die de mens van onze tijd temidden van de paardekrachten en megatonnen, waar hij de baas over wil spelen, goed zal doen zich in de oren te prenten:

„As the Sandwich-Islander believes that the strength and valor of the enemy he kills, passes into himself so we gain the strenght of the temptation we resist.”***

*** „Zoals de Sandwich Eilander gelooft dat de kracht en de moed van de door hem gedode vijand op hem overgaan, zo winnen wij de kracht van de verleiding die wij weerstaan.”

H. P. Plantenga

AANDACHT

De poort staat vanavond wijd-open.
Maak je klein, kom naar binnengekropen
Met je zorgen, je liefde, je last,
Vouw je op en klamp je er vast.

Dan sluit ik zachtjes de deuren,
Ben als een warme buidel om je heen.
Wij gaan ver van de wereld, alleen
Door de nacht en niets kan ons gebeuren.

AAN DE GEUL

Niets hier dan stilte en mist —
En het melancholieke geloei
Van een koe, die roept om haar stier.
En uit verre, andere weide
De jammerende wederroep,
Die zich rekt door de dempende wijde —
En dan, in een hoek van de stilte,
Het zacht murmelen van de rivier.

DE KWEKERIJ

Hier ligt, in 't hartje van de stad,
Achter een gesloten huizenrij
De stilte van de kwekerij.
Een huis slaapt, vermolmd en nat,

Een sloot, donkergroen, er verdroomt,
Een waas van mist en van regen
Schept zacht, geurig rotten allerwegen,
Zwarte twijgen glimmen in het geboomt'.

Hier zijn stilte en eenzaam vergaan
Als een kostbaar domein gevat
In het hartje van de stad,
Ver van het rumoer vandaan.

HET BINNENHOF OVER BUITENLANDSE EN BINNENLANDSE KWESTIES

Zonder dat nog de begroting van Buitenlandse Zaken aan de orde was, heeft de Tweede Kamer zich reeds tot twee keer toe met buitenlandse aangelegenheden bezig gehouden en ongetwijfeld ook moeten bezig houden. In verband daarmee kwamen tevens enige kwesties op het gebied van de binnenlandse politieke verhoudingen aan de orde.

De gebeurtenissen op internationaal terrein, die tot belangwekkende bovendien levendige gedachtenwisseling zowel in als buiten 's lands vergaderzaal leidden, waren die in Hongarije en die in het Midden-Oosten. Wat nu deze laatste betreft, bleek er — daargelaten dan de opvattingen van hen, die een en ander slechts willen of kunnen zien door de mijns inziens volkomen vertroebelde communistische bril — met betrekking tot Israël's optreden in het wezen der zaak volkomen eensgezindheid tussen alle overige partijen en tevens tussen deze en het Kabinet te bestaan. Voor hen, die niet opzettelijk de ogen sloten of sluiten voor hetgeen ten opzichte van dit land gold, was het glashelder, dat zich hier een actie van wettige zelfverdediging had voorgedaan, van noodweer tegenover de nu al jarenlang zowel hoor- als zichtbare opzet van de Egyptische dictator Nasser, om, zo mogelijk in samenwerking met de overige Arabische staten een gesteund door de Sowjet-Unie, die staat van de kaart te vegen. Leerzaam voor hen, die dat maar liefst niet wilden zien, was nog in het bijzonder de uitstekende weergave van de objectief vaststaande feiten en verschijnselen, door de woordvoerder van de K.V.P. mr. Blaisse in diens ter gelegenheid van de behandeling van de begroting van Oorlog en van Marine gehouden rede. Trouwens, ook dr. Drees, bij deze beraadslagingen optredende als waarnemende minister van Buitenlandse Zaken, merkte terecht op, dat beoordeling en veroordeling van Israël's actie eenvoudig als agressor, in het algemeen verband der dingen gezien, onredelijk zou zijn. Ook ware dit, zoals hij zeide, voor de V.N. onredelijk. Deze hadden de noodlottige ontwikkeling haar gang laten gaan, geen redelijke bescherming aan Israël, noch waarborg voor de vrede geboden. Het was juist met het oog op die factoren, dat het Nederlandse volk — altijd weer met uitzondering van de communistisch gebrilden — eensgezind achter Israël's handeling stond. En dit te meer, aangezien men in zo sterke mate het overeenkomstige aanvoelde met wat inder-

tijd het lot geworden was van een reeks van staten in Europa, waaronder ons land, doordat de internationale samenleving te lang de Duitse tweelingbroeder van Nasser, te weten Hitler, zijn gang had laten gaan. Dat de Nederlandse vertegenwoordiger bij de Verenigde Naties zijn stem onthouden had aan een voorstel ter veroordeling van Israël's handeling, was dan ook geheel en al in overeenstemming met de in dat opzicht door bijkans de gehele burgerij gekoesterde zienswijze.

Anders stond het echter ten aanzien van de gewapende Engels-Franse tussenkomst in het Midden-Oosten. Zo ooit, dan trof juist ook hier de zuivere weerspiegeling in de volksvertegenwoordiging van hetgeen er in dat opzicht in ons volk leefde. Men kon namelijk in het desbetreffende Tweede Kamer-debat een gehele scala van beoordelingen waarnemen. Ook dat verschijnsel was mede uit een psychologisch oogpunt alleszins verklaarbaar.

Te bedenken valt immers, hoezeer ten onzent in bijkans aller brein opvattingen en zienswijzen bestaan, die door de gecompliceerdheid van wat zich in het Midden-Oosten voordoet, innerlijke botsingen veroorzaken. Meteen voeg ik er aan toe, dat soortgelijk verschijnsel bij analysering van het gesprokene in de Kamer viel waar te nemen. Waakzaamheid tegen herleving van een beleid, dat nog samenhang met imperiaal kolonialisme van weleer zou kunnen hebben (of schijnen te hebben), waakzaamheid ten gunste van de rechtmatige belangen van onderontwikkelde, vroeger overheerste volkeren is enerzijds geboden. Anderzijds is dit niet minder het geval wat waakzaamheid betreft met het oog op de gevaren van volslagen ondemocratische feodalistische heerschappij in de landen in kwestie, waar de massa's, dank zij een kleine groep de macht in handen hebbende, in hemeltergende sociale achterlijkheid leven. Bovendien werd het voor wie de werkelijkheid onder de ogen wilden en dorsten zien tevens met de dag duidelijker, dat het zaak is onverbiddelijk paal en perk te stellen aan een eigengereid in geen enkel opzicht de rechtsorde ontziend optreden van een regime, dat — gelijk met Egypte het geval is — in nationalistische souveriniteitswaan te werk gaat ten koste niet slechts van orde en rust in het Midden-Oosten, doch tevens in de wereld. 't Ware onjuist geweest, zo onze regering en haar vertegenwoordiger bij de Verenigde Naties het Engels-Franse optreden louter getoetst hadde aan de aanvankelijk hiervoor b.v. door Eden aangevoerde, wellicht ook zelfs gekoesterde, overwegingen. Bij alle schakeringen in de oordeelvellingen, die de niet-communistische sprekers ten beste gaven viel tenslotte te bespeuren, dat men zich van de diverse achtergronden van

heel deze aangelegenheid ontegenzeggelijk rekenschap gaf. Zo valt m.i. onder meer te verklaren, dat geen van de woordvoerders van de hier bedoelde fracties de staf heeft gebroken over het feit, dat de Nederlandse gedelegeerde ter Algemene Vergadering van de V.N. aan de op 2 november daar ter tafel gekomen zijnde Amerikaanse resolutie zijn stem heeft onthouden. Door er tegen te stemmen zou Nederland onvoorwaardelijk het Engels-Franse optreden met inbegrip van de daarvoor destijds gebezigde argumentatie als juist hebben aanvaard. Dat mocht dan wel het door de woordvoerders van de fracties der anti-revolutionairen en van de V.V.D. vertolkte standpunt zijn geweest alsook, naar uit het betoog van de heer Vermeer bleek, van einigen tot de P.v.d.A. behorende afgevaardigden — behoudens een enkele nuance kwam dat van mr. Blaisse (K.V.P.) hiermee vrijwel overeen — zo stond de regering er toch niet tegenover. Aan de andere kant ging het haar te ver om zich in dit geval zonder enig voorbehoud tegen het Brits-Franse optreden te keren en aldus ook geheel en al in het kielzog van Amerika te varen, dat, gezien o.a. de voorgeschiedenis, te lang en te veel een aarzelend beleid — ik zou eerder willen zeggen, een even onoprechte als halfslachtige houding — aan de dag had gelegd met ongunstige uitwerking. Het moet voor het Kabinet, toen het onze gedelegeerde bij de UNO opdroeg zich van stemming te onthouden, trouwens onmogelijk geweest zijn zich geheel los te maken van allerlei van de in het Kamerdebat nog belichte achtergronden, die met betrekking tot het gebeurde in het Midden-Oosten de aandacht verdienen. Tot deze achtergronden dan behoort o.m., dat zowel de organisatie van de V.N. als daarnaast in het bijzonder Amerika, Engeland en Frankrijk boter op hun hoofd hadden door veel te zeer in gebreke gebleven te zijn ter voorkoming van een situatie als zich nu was gaan voordoen. Ten dele is dit nu wel duidelijk in sommige Kamerspeeches tot uiting gebracht, ten dele bleef het niet of nauwelijks uitgesproken. Klare taal kreeg men daarentegen van minister Drees wel te horen, toen hij het noodzakelijk noemde, dat de internationale politiemacht, waartoe het nu t.o.v. het Midden-Oosten is gekomen, daar zal zijn om de vrede te verzekeren op dit ogenblik, maar tevens om daardoor er toe bij te dragen, dat het mogelijk wordt er een duurzame vrede en veiligheid te bereiken, veiligheid ook voor Israël en ook waarborgen te verkrijgen ten aanzien van het gebruik van het Suezkanaal.

Terloops stip ik aan, dat zulks slechts te bereiken valt als eerst Egypte wil breken met een beleid, dat benauwend veel gelijkenis vertoont met

Hitleriaanse dictatuurpolitiek op het internationale vlak. Het was, dunkt me, volkomen begrijpelijk, dat juist in de volksvertegenwoordiging en in het bewind van een land als het onze, dat zelf zozeer de ellende heeft ondervonden van de methoden, die mede op het gebied van het buitenlands beleid aan een dictatuur verbonden zijn, in sterke mate het besef voor handen bleek te zijn, dat en waarom, helaas, consequente navolging van de overigens in acht te nemen „spelregels” tenslotte niet doenlijk is bij verweer tegen een dictatuur en haar gevaren.

Aan de gedachtenwisseling op 8 en 9 november op het Binnenhof gevoerd in verband met het Midden-Oosten lag in wezen de overtuiging ten grondslag, dat het zaak is verder wijken voor het dictatoirale gedoe van Caïro achterwege te laten.

Insgelijks waren het de aan een democratisch denkend en willend volk eigen zijnde afkeer van de dictatuur en liefde voor het vrijheidsideaal, alsmede, niet te vergeten, de nog verse herinnering aan de ondervindingen van de Duitse Nazi-dictatuur, die de hartstochtelijke verontwaardiging buiten en binnen 's lands vergaderzaal veroorzaakten wegens de gebeurtenissen in Hongarije. Nog verschillende andere factoren brachten de gemoederen extra-fel in beroering. En hierbij was misschien wel de meest belangrijke factor, die van afschuw. Niet slechts over de meedogenloze wijze, waarop tegen de Hongaarse vrijheidsstrijders werd opgetreden — tegen het volk in zijn geheel en waarlijk niet alleen tegen fascistische elementen, zoals de communisten ten onzent zichzelf of (en) anderen wilden wijs maken — maar ook, ja bovenal, de wegens toegepaste verraderlijke middelen. In de door minister Drees in de Tweede Kamer gesproken woorden, uitte zich in het bijzonder datgene wat er met betrekking tot het in Hongarije voorgevallene leefde. Het ging er overigens niet alleen om het sentiment in de volksvertegenwoordiging te laten spreken. Er waren immers tevens enige met bedoelde gebeurtenissen samenhangende concrete punten van beleid aan orde. In de eerste plaats het praktische punt van hulpverlening aan de slachtoffers van hetgeen er in Hongarije door de onderdrukkers was ondernomen. Een geheel andere vraag van beleid, die mede ter sprake kwam, was, of Nederland thans moet overgaan tot afbreking van de diplomatieke en handelsbetrekkingen met Moskou, wegens het optreden in Boedapest en elders. Als waarnemend minister van Buitenlandse Zaken bleek dr. Drees uit hoofde van wat ik zou willen noemen verstandelijke overwegingen zelf niet geporteerd te zijn voor sommiger denkbeeld om de reeds vermelde betrekkingen geheel en al af te breken. Wel gaf hij te kennen, dat een

van de onvermijdelijke gevolgen van het gebeurde zal zijn, dat de ontspanning, die in sommige vormen van contact met de communistische landen was ingetreden, nu te niet is gedaan.

Betrof het hier nog een aangelegenheid van buitenlands beleid, ook met betrekking tot kwesties van binnenlandse aard kwam er naar aanleiding van de Hongaarse tragedie een en ander ter sprake.

Terecht verklaarde minister Drees zich tegenstander van de thans weer opnieuw naar voren gekomen gedachte om de communistische partij in Nederland te verbieden. Nederland is nu eenmaal een rechtsstaat en daarin bezit de regering zulk een bevoegdheid niet. Maar bovendien zou ik het ook niet willen, liet Drees hierop volgen. Ter verklaring van dit, typisch democratische standpunt, voerde hij aan te geloven, dat de gezondheid van onze democratie zich hierin toont, dat de bevolking ook degenen, die in het communisme iets goeds hebben gezien, zich uit zichzelf daarvan afwenden, naarmate zij ervaring opdoen omtrent hetgeen het communistische regime betekent. Drees noemde het voorts nog gezond, dat men in toenemende mate heeft begrepen, dat het communisme iets anders bracht dan wat het in uitzicht stelde. Met hem zullen m.i. alle oprechte democraten van oordeel dienen te zijn, dat dit proces moet uitwerken en met hem zullen zij aan een dergelijke gezonde opvatting ongetwijfeld ook de voorkeur geven boven het al te zeer laten botvieren van zekere passies, die zo licht het gevaar kunnen doen ontstaan, dat men bedenkelijke paden gaat betreden, die aan McCarthyisme doen denken.

Van het betreden van bedenkelijke paden gesproken, volslagen uit den boze was het tevens, dat men zich hier en daar aan communistische gebouwen enz. heeft vergrepen. Terecht heeft Drees zich ook daartegen gekeerd met zijn op 6 november in de Tweede Kamer gesproken vermanende woorden. Iets dergelijks past inderdaad niet in de Nederlandse rechtsorde en de politie heeft de plicht daartegen op te treden. Van communistische zijde is de wens geuit, de regering nader aan de tand te voelen naar aanleiding van de hier bedoelde voorvallen. Het is volkomen juist, dat hiertoe bij de behandeling van de begroting van Justitie, de nodige gelegenheid wordt geboden. Men beschikt in een democratisch bestel als het onze over voldoende geestelijke, tevens eerlijke, strijdmiddelen om zich tegen de politieke tegenstander te keren om zich niet te behoeven te verlagen tot welke daden van terreur ook. Die zijn nu eenmaal, anders dan in en onder een dictatuur, in een werkelijke democratie ten enen male misplaatst. En vandaar mede, dat Drees ook een goed werk heeft gedaan, toen hij ze onverwijd laakte.

3-12-'56.

HEINE EN DE FELLOW-TRAVELLERS

Onder invloed van schokkende gebeurtenissen kunnen herinneringen, die op 's harten grond zijn blijven liggen, tot nieuw leven komen en alsnog dwingen tot een getuigenis. Het betreft hier een recente herinnering, namelijk een woord, neergeschreven bij de Heineherdenking in het begin van dit jaar, om de verhouding van Heine tot het communisme van zijn tijd — de jaren 1840 en later — in het licht te stellen, een verhouding gezien als een van buiten partijverband blijvende maar niettemin onverbreekelijke solidariteit, die in het voor onze tijd geldende begrip „fellow-traveller” 't best is uit te drukken. *

Over Heine en het communisme is al vaker geschreven, maar het hier gelegde verband heeft de verdienste tegelijk op Heine en op het hedendaags verschijnsel van „fellow-traveller”-schap nieuw licht te werpen en wel door Heine tot schutspatroon der fellow-travellers te maken: een zonnige onderscheiding voor deze laatsten.

Om de interessante these te beoordelen lijkt 't geraden haar te splitsen en ons eerst af te vragen in hoeverre ze het reeds traditionele probleem van Heine en het communisme tot een betere oplossing brengt. Wij geloven niet dat dit het geval is. Intelligent begrip van de betekenis van het sociale vraagstuk, in de jaren '40 van de vorige eeuw zeker een verdienste; sympathie voor de „underdog”; behoefte de proletarische massa niet als object van liefdadigheid maar van rechtvaardigheid te zien — het is niet weinig maar bepaald niet genoeg om van Heine een „communisant” te maken, want de massa blijft ook hier object en het komt niet tot een actieve, militante solidarisering met haar. Ware het anders, Heine zou op de Februari-Revolutie van 1848 minder verbijsterd, meer positief hebben gereageerd, en hij zou in de *Geständnisse* van 1854 gezwegen hebben over het Jan Hagel dat hem door zijn communistisch atheïsme van zijn eigen atheïsme afhielp. Te merkwaardig en verkwikkend om ook in een korte karakteristiek onvermeld te blijven is dan echter weer, dat Heine's nieuwe godsgeloof voor de verdediging van de bestaande sociale orde niets opleverde. Maken wij de balans op, dan achten wij 't wel buiten twiifel dat Heine geen „communisant” was, maar de these dat hij dit wel zou zijn toch niet bij voorbaat als onzinnig te verwerpen.

* Heinrich Heine: Ich weiss nicht was soll es bedeuten. Een bloemlezing uit zijn poëzie bijeengebracht en ingeleid door dr. J. Presser. Daamen N.V., Den Haag, 1956. Zie Inleiding, blz. 30.

Alles krijgt echter een geheel andere gedaante, die de vergelijking met Heine's tijd haast onmogelijk maakt, wanneer wij onze eigentijdse sfeer der machtspolitiek binnengaan, waarin het communisme gerepresenteerd wordt door één van de beide grootste mogendheden, en verder door orthodoxe communistische partijen die zich geheel naar deze mogendheid richten, omgeven door een kring van „fellow-travellers”. Deze kring wordt onder invloed van politieke vijandigheid tot in het absurde uitgedijd, maar heeft toch zeker een kern van objectieve realiteit, gekenmerkt door het systematisch goedpraten van de Russische politiek en door het systematisch overzetten van alle Russisch-communistische stellige beschuldigingen in de toonaard van insinuerende verdachtmakingen. Overweegt men bovendien de diepte van geestelijke onvrijheid waarin Rusland onder het communisme verzonken is, en die door de fellow-travellers half verhuld half verontschuldigd wordt, dan springt de volstrekte onzinnigheid van het tussen Heine en hen gelegde verband in het oog: hun geest, of althans hun rol, is een aanfluiting van de zijne. Hier worden eenvoudig, onder de leus van een karakteristiek van Heine, nu honderd jaar dood, de tegenwoordige fellow-travellers tot het zout der aarde geproclameerd. Een tendentieuze vertroebeling die tot protest dwingt.

Arme fellow-travellers rond het standbeeld van Heine: gij zult een andere schutspatroon moeten zoeken. Of, veel beter, uzelf als fellow-travellers liquideren. Maar blijft dan 'n beetje in de buurt, want Heine kan hierbij kostelijke hulp bieden.

P.S. Formaat en enkele stijl-elementen van dit stukje wijzen erop dat het eigenlijk bestemd was voor de rubriek „Kort Bestek”. (J. S.)

KORT BESTEK

Actuele gesprekken: Eerbied voor de grondwet

In deze bewogen weken doen zich herhaaldelijk gesprekken voor met personen die een andere mening zijn toegedaan en die meestal zelf het gesprek beginnen of het vuur openen. Men kan er iets aan afmeten van de mate van bezinning die op dit tijdstip in ons volk heerst, temeer wanneer het vooraanstaande persoonlijkheden zijn. Aangevallen tijdens een receptie door een vermaard historicus, hoor ik mij, als ik ervoor uitkom overtuigd te zijn dat het geweld de wereld niet redden kan en dat het strijdt met mijn levensovertuiging, toebijten: ik heb weinig respect voor je levensovertuiging, je laat anderen het vuile werk doen. De hoofdredacteur van een der grootste kranten voegt mij toe, als ik principieel opkom tegen het doden en a fortiori tegen het doden van de onschuldige medemens, dat hij de aanhanger van zulk een levensovertuiging politiek gevaarlijk acht. Een der eerste juristen in den lande beantwoordt het uitspreken van deze levensovertuiging met de woorden: maar dat is pathologisch, dan moet je je nodig eens laten nakijken. Zijn wij werkelijk in dit land bezig het hoofd koel en de democratie hoog te houden? In elk geval stelt men zich bloot aan verdachtmakingen en aan de grofste verwijten, als men blijft stellen: *de grondwet van het ons geschonken leven is dat mensen het niet mogen vernietigen*. Dat immers is de inhoud van het: Gij zult niet doden.

De leerschool van Mc. Carthy

Een landgenoot die vele jaren in Amerika heeft gestudeerd en gedoceerd, zegt mij, dat de periode van Mc. Carthy, die in de Verenigde Staten voorbij is en in ons land haar eerste opbloei beleeft, het meeste schade heeft aangericht, doordat het niveau der openbare democratische discussie er sterk door daalde en de democratische kritiek werd verzwakt. Want lange tijd wachtte men er zich vrij algemeen voor om onafhankelijke en originele denkbeelden openlijk ter discussie aan te bieden. Nu wij deze weg zijn opgegaan, kan het zijn nut hebben ook deze kant van de zaak te bedenken. Wij zijn nog onervaren in de heksenjagerij en haar gevolgen. Eenmaal, in een ver verleden, zijn wij in het afschaffen ervan voorgegaan.

Gemengde verklaringen

Van verschillende zijden komt men in gesprekken op tegen verkla-

ringen, ongeacht hun ernst en waarde, waarin in politiek gemengd gezelschap door democraten en niet-democraten gemanifesteerd wordt. Men kan de democratie niet verdedigen in één spreekkoor met niet-democraten. Heeft men over bepaalde gebeurtenissen eenzelfde mening, dan is toch de achtergrond daarvan te verschillend om zich zonder dat verwarring ontstaat en een duidelijk en gezond onderscheid gehandhaafd blijft, voor het oog op één basis te verenigen of de indruk te wekken dat men in de hoofdzaken der politiek met elkaars meningen vereenzelvigd zou kunnen worden. Met hen die dit stellen, stem ik volledig in, en die gedragslijn is bijv. door de leiding van de Derde Weg vanouds consequent gevolgd, men treft hun namen nooit aan bij de manifesten die van Rusland kennelijk afhankelijk of niet duidelijk onafhankelijk zijn zoals van de Vredesraad. Er is veel te doen geweest over een recente verklaring, waarin die scheiding, overigens door een lacune in het overleg, niet in acht was genomen. Voorzover dit niet de bedoeling van medeondertekenaars is geweest, valt voor dit geval zeker verschil met andere gevallen waar te nemen, hierin bestaande dat ditmaal althans communisten die medeondertekenden een stap deden in de richting van een onafhankelijke mening door hun afschuw uit te spreken over het Russische onrecht aan Hongarije begaan, terwijl dit op zichstaande geval allerminst betekent, dat zij die tot nog toe consequent gemengd manifesteren afwezen deze consequentie in de toekomst zouden opgeven of verminderen.

N. A. D.

Anthonie Donker

Van de *Rembrandtherdenking* van het jaar 1906, nu een halve eeuw geleden dus, zijn enkele belangrijke werken overgebleven, de machtige Rembrandtbijbel van Hofstede de Groot en niet minder dan twee biografieën, van den jongen Schmidt Degener en van Jan Veth. Ook de schrijvers en dichters lieten zich niet onbetuigd, Jacobus van Looy schreef zijn Ode aan Rembrandt, een van zijn schaarse gedichten, en Boutens de beurtzang Aan Rembrandt van Rijn op zijn derden eeuwdag, met die regels die menigeen zijn bijgebleven:

Van Deyssel schreef zijn zeer subjectieve en impressionistische Rembrandt en het Rembrandt-feest in 1906.

Ook de Rembrandtherdenking van dit jaar leverde naast de twee grote tentoonstellingen een aantal belangrijke uitgaven op, kunst-historische studies van dr Van Gelder, van dr Knuttel en van dr de Vries (Van Gelders boek een herdruk van de zes deeltjes uit de Palet-serie.) Ook ditmaal ontbrak het niet aan nieuwe biografieën, waaronder een populair geromantiseerde van David de Jong en een belangrijk klein boek van Henriëtte de Beaufort, niet in de gewone zin een levensbeschrijving maar een biografie aan de hand van de schilderwerken, naar onderwerpen gerangschikt, het dier, het landschap, de mens, en Christus. Daarnaast het

boek van prof. Hellinga over De Nachtwacht, dat in zekere zin de biografie van één kunstwerk bevat, of het levensbeeld weergeeft dat van dat ene kunstwerk als tijdbeeld van een kunststijl valt af te lezen, wanneer men a.h.w. erachter ziet. Een zuiver literaire bijdrage vormen de twaalf gedichten van S. Vestdijk, onder de titel *Rembrandt en de engelen*, in een prachtuitgave met bijbehorende of verwante tekeningen naast de tekst, uitgegeven door Bert Bakker in Den Haag. Ter gelegenheid van de herdenking van Rembrandts geboortedag, op 15 juli driehonderdvijftig jaren geleden, heeft de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen aan enkele dichters een opdracht verstrekt, die niet in alle gevallen volvoerd is kunnen worden. Wel verschenen er gedichten van Clara Egink, J. W. Schulte Nordholt en van Pierre Kemp. En van Vestdijk het breed opgezette gedicht De onvervulbare opdracht dat aan het slot van de bundel staat, nog gevolgd door het ingewikkelde acrostichon. Rembrandt is in de hemel gekomen en vindt er de engelen en ziet dat het eeuwig licht zijn clair-obscur teniet doet. De bundel ontleent zijn titel aan de inhoud van dit gedicht. Het begint aldus:

Sinds 'k in de hemel ben gekomen
Heeft God mij het penseel ontnomen.
De eng'len schild'ren even goed
Als ik, het menselijk gemoed
Beelden zij met hun veren pennen
Wel scherper uit, en laat 'k

727

Het schrijven van mijn clair-obscur
Had in het Licht geen rust of duur
En zou vervagen in de stralen
Waarin wij allen ademen.

Nog eenmaal zal hij in Gods opdracht Jezus schetsen maar het wordt hem duidelijk dat hij dit alleen zal kunnen, door nog eenmaal naar de aarde terug te keren:

Wanneer Heer Jezus moet ontstaan,
Laat mij dan weer naar Holland gaan,
Waar ik eens maalde heel die schare
Van koningen en bedelaren.

Hij voelt zich nietswaardig, maar dan opnieuw in de hemel teruggekeerd:

daar, op 't blanke vel papier
Geschetst zag ik in drie of vier
Met zorg en zwier getrokken lijnen
't Gelaat dat mij niet wou ver-
schijnen.
Ik knielde, en vraag mij af: is Hij
Het werk van de eng'len of van mij?

Het gaat alle maakwerk, dat men van een officiële opdracht zou kunnen vrezén, ver te boven en is een diepzinnig, zelfs wel grandioos gedicht geworden. De inspiratie door Rembrandts schilderijen, etsen en tekeningen heeft Vestdijk niet meer losgelaten. Zoals de Rembrandt-tenoonstelling van 1935 op bescheiden schaal Rein van Eysinga tot een sonnetten-cyclus inspireerde, waaronder soms rechtstreeks op weinig bekende tekeningen als de hier naast het gedicht over Hendrickje opgenomen engelzoete beeltenis van het Slapend meisje aan het venster, zo is Vestdijk tot een aantal gedichten geïnspireerd geraakt, enkele meer bedacht, andere meeslepend, over De anatomische les, over Titus die in de hemel voortleest,

zo bleek als toen hij hier nog was en „over zijn vaders zondenboek gebogen”, over Saul en David en het bijtende zelfportret uit Rembrandts late jaren. In het gedicht over Rembrandt en Saskia is het de conventionele koelheid van de patricische Saskia die de dichter heeft getroffen; men vindt ernaast de tekening van 1633, gemaakt drie dagen na de gedane trouwbelofte.

Zij woont te zeer in haar gewaden,
Die eerder vorm dan vuur verraden.

Hoeveel aandoenlijker Hendrickje, wier beide prachtig tedere portretten de dichter nog eenmaal zouden mogen inspireren!

In het gedicht over de **Nachtwacht** heeft Vestdijk zich in het begin in de werkingen van het licht van de schilder verdiept, aanvankelijk gaat het meer over zijn schilderen dan zijn schilderij, en het volgt dat schilderen met de diepste verwondering als een zeldzaam raadsel.

Het licht loopt in de krochten van
het licht
Zichzelf over de hand, zich afzijds
kronk'lend,
Van de eigene volmaaktheid, van 't
te fonk'lend,
Te fel bevonden eigen overwicht,
Zodat het slingers uitzendt en
spiralen,
Vuurtongen hoog vermetel in het
ruim
Hun plicht vervullend door hun
plichtsverzuim.
Geen eer voor rekenaars aan te
behalen:

Zo zeer streeft ied're straal zichzelf
voorbij

Inderdaad, geen eer voor rekenaars aan te behalen! De tekeningen leggen den aandachtigen beschouwer het zwijgen op. En bij het gedicht De onvervulbare opdracht dat zozeer, zinrijk en zinnebeeldig, van Rembrandts vermogen om het de mens tebovengaande te verbeelden gewaagt, dwalen onze ogen telkens terug naar de tekening daarnaast, met de bovenaardse rust van de engel die de slapende Jozef en Maria opwekt om met het Kind naar Egypte te vluchten.

★

Na het sinds jaren opzienbarende feit in de Rembrandtstudie, nl. de restauratie van wat wij gewend zijn de Nachtwacht te noemen en de conclusies die door de resultaten van deze 'schoonmaak' noodzakelijk werden (w.o. in de eerste plaats het vervallen van de redenen om het stuk Nachtwacht te blijven noemen), zou men niet verwachten hebben, dat nog spoedig na deze een nieuw opzienbarend gegeven zou optreden, wat toch is gebeurd met het verschijnen van de studie van den Amsterdamsen hoogleraar dr. W. Gs. Hellinga over dit schilderij, onder de titel *Rembrandt fecit 1642* (J. M. Meulenhoff, Amsterdam 1956) en met als ondertitel *De Nachtwacht (en) Gysbrecht van Aemstel*. De 'Nachtwacht' bleef voor wie het niet enkel voetstoots als een beroemd meesterstuk met ontzag aanschouwde of genoot, als schuttersstuk door zijn ongewoon en onconventioneel karakter een raadselachtig schilderij, van een 'barokke' of bizarre fantasie die het tot iets heel anders dan alleen een portretstuk maakte en waarvan men de verklaring kon zoeken in Rembrandts alle voorschriften van nabootsen en portretteren te buiten gaande, ongebreidelde verbeelding en voorliefde voor pracht van uitheemse en excentrieke kledij, daar

bij geleid door de sterkste 'verleiding' voor den schilder, de machten van kleuren en licht. Wij zouden nog geneigd zijn hierin de voornaamste verklaring te zien voor het vreemdsoortige van Rembrandts 'inkleding' van dit schuttersstuk en zijn overtreding van de regels niet der kunst maar der gebruiken voor groepsportretten en de grenzen aan hun stoffering gesteld, de eisen van de burgerlijke bruikbaarheid der leverantie. Maar dan nog rijst de vraag naar de interpretatie van al datgene wat op dit schilderij in een niet door het groepsportret te verklaren spel van figuren voorkomt en hun onderlinge relatie en werking in de compositie die, ook als de kleur daarbij de sterkste inspiratie is geweest, toch ontegenzeggelijk ook in zichzelf een zekere *zinrijkheid* moet hebben bevat voor den schilder. Hellinga ziet hierin, met de stoutmoedige greep van een zeer vernuftige hypothese, **nu veel meer dan zinrijkheid**, nl. een ver doorgevoerde *zinnebeeldigheid*. Uit de in die tijd gebruikelijke allegorische voorstellingen verklaart hij de figuren en hun groepering, en de zin van hun gezamenlijk optreden, of aantreden, en uittreden uit de poort. Hij beroept zich daarbij op vormgevingsprincipes die in de 17e eeuw van kracht waren en komt daarbij tot een zeer boeiend beeld allereerst van hetgeen men in 17-eeuwse verbeeldingsvormen met zulk een groepering van figuren bedoeld kan hebben, een exposé van de betekenis der afzonderlijke deelnemers aan zulk een allegorie, en past dit vervolgens toe op de Nachtwacht. Wij blijven daarbij met de bezwaren kampen, dat, ook al klinkt zijn betoog suggestief en zelfs overtuigend, als zijn visie juist zou zijn, Rembrandts penseel minder door zijn geniale kennis van het onderling spel

van kleuren en van het licht zou zijn geleid en meer door de emblematische vaste figuren en kleuren die hem dan beperkingen zouden hebben opgelegd, of op zijn minst, door een gebonden keuze daaruit, te overwinnen zouden hebben gegeven, waarbij haast niet meer aan te nemen valt dat ook dan nog bovenal de soevereine macht der kleur hem tot zulk een pracht kan hebben vervoerd. Niettemin valt het moeilijk te ontkomen aan de fascinatie van de serie sprekende interpretaties die schr. aan de figuren toekent en die dan toch voor een deel moeilijk ontkoombaar worden of te ontkennen vallen, in elk geval van een frappante evidentie lijken.

Hellinga bezit de moed van concluderen, met een sprong liefst, maar niet zonder een sterke achterhoede van argumenten en een strategische hoofdpunten bezettende betoogtrant. Tegenover hem houden dan ook niet zozeer stand de hem bestrijdende kunsthistorici, van wie trouwens de meesten zich onthouden hebben daar schr. uit het arsenaal van emblematiek en philologie zijn argumenten put en van wie een hunner na aanvankelijk bezwaar te hebben gemaakt, zich aan zijn betoog gewonnen heeft gegeven, nl. niemand minder dan dr H. E. van Gelder. Stand houden tegenover hem alleen de autonome, eigenwillige kracht van kleurenkeuze die den schilder bovenal lijkt te beheersen en door geen allegorische voorschriften en premisses aan banden lijkt te kunnen worden gelegd, en de omstandigheid dat voor en na de ontelbaren het schilderij hebben genoten, ook de kenners, zogoed als de leken, zonder te weten van de legkaart die daar zo glorieus voor hen verrees, dat men zich Rembrandt als genie van de kleur eigenlijk niet onderworpen aan een allegorisch sys-

teem kan voorstellen zoals men zich dit van zoveel minder dynamische, coloristische en 'muzikaal' beweeglijke schilders als Breughel en Jeroen Bosch veel eerder voorstellen kan. Ook dan nog echter heeft schr. een zeer boeiend aperçu ontworpen van de vormenwereld, zo ver van ons af en zo lang reeds voor ons gesloten, van de 17e eeuwse kunstenaars en kunstbeschouwers, en een uiterst waardevolle vermaning geschonken en welsprekend gedemonstreerd, hoe men werk-in-zijn-tijd ook moet, of zeker moet kunnen trachten te begrijpen, wie weet zelfs om het ten volle in al zijn finesses (waaronder ook zijn begrenzingsen) te kunnen genieten.

Hellinga heeft nog een tweede sprong bestaan. Hij legt verband tussen Rembrandts stuk en Vondels Gijsbrecht, en haalt zeer frappante overeenkomsten naar voren met de dode haan en de (al of niet) afdruipe hond. En stoutmoedig legt hij tenslotte den zwijgend sprekenden aanvoerder van de stoet die uit de poort treedt niets minder dan Vondels aanhef in de mond: Het hemelse gerecht —. Daarop valt niet te antwoorden; se non e vero. . . , want ook al ware het niet zo, dan is het meer dan slechts een goede vondst. Een sleutel tot de toentijdse verklaring van kunstwerken is er immers mee gegeven, die toch uiterst moeilijk of tenslotte zelfs niet te geven valt, maar die op zijn minst hiertoe dienst kan doen en mogelijkheden biedt om een (hermetisch) afgesloten verleden te heropenen. Ook de vraag naar de aanleiding tot deze voorstellingen wordt niet uit de weg gegaan, de intocht van Maria de Medici en de daarvoor ontworpen voorstellingen kunnen veel inspiratie of 'suggestie' hiertoe hebben verschaft. En tenslotte hervat schr.'s betoog de confron-

tatie met de verhouding van Rembrandt en Vondel, die met Schmidt Degener, Brouwer, Scholte, Kamp-huis en onlangs Van der Waag (in Nieuwe Taalgids) nog altijd niet definitief is afgedaan, en die van Vondel en Hooft, waar wij ons nog altijd nader in zullen hebben te verdiepen dan tot nog toe is gebeurd, temeer zolang de literatuur-geschiedenissen door overwegend monografische hoofdstukken de wisselwerkingen en relaties der dichters onvoldoende tot hun recht doen komen. Wat de verhouding Rembrandt—Vondel betreft: heeft men bij het bezien van het versje van Vondel op Rembrandts portret van Anslo, wel ooit genoeg rekening ermee gehouden dat dit versje nu eenmaal bedoeld is als lof op den geportretteerde en daarom alleen al niet in aanmerking komt om er critiek op den portrettist uit af te lezen?

Ay, Rembrandt maal *Cornelis* stem,
 Het zichtbre deel is 't minst van hem:
 't Onzichtbre kent men slechts door d' ooren.
 Wie Anslo zien wil, moet hem hooren.

En wie Vondel lezen wil, krijgt hier eer Anslo te horen dan Rembrandt te zien.

Of Hellinga met zijn interpretatie van de Nachtwacht en zijn confrontatie van deze met de Gijsbrecht een dubbel meesterschot is gelukt, is een zaak van voortgezet onderzoek dat er de handen vol aan zal hebben, maar in elk geval is zijn studie op zichzelf een meesterstuk van stoutmoedige interpretatie, combinatie en argumentatie, dat als zodanig zijn plaats zal handhaven. Het maakt ons tevens benieuwd wat deze uitdaging nog verder aan onderzoek, weerlegging, bevestiging of nuancering uitlokken zal.

KATHLEEN NOTT, *The Emperor's clothes*. Heinemann, London, 1954.

Dit uitvoerige literair-filosofische essay behoort tot die boeken die in onze tijd te schaars zijn. Het is namelijk een levendig, met talent en overtuiging, met kennis en inzicht geschreven requisitoir tegen wat de schrijfster noemt de nieuwe scholastiek. De dogmatische orthodoxie, die zij hier in haar katholieke vorm bestrijdt, noemt zij een pseudo-godsdienschtig revival, de fictie van 's keizers kleren naar Andersens bekende sprookje. Wij kennen ook in ons land deze terugkeer tot of terugval op de christelijke orthodoxie, zij het dan vaak als een protestantse neo-orthodoxie. Deze gaat gepaard aan een historische-beschouwing die de laatste drie of

vier eeuwen ziet als een periode van verval, doordat in die eeuwen het wetenschappelijk onderzoek het denken en ervaren van de mens zozeer heeft beïnvloed dat het geloof als de basis van de westerse cultuur ondermijnd en voor velen voorgoed verdwenen is.

De schrijfster van dit boek, zelf een dichteres en auteur van enige romans, filosofisch geschoold en beschikkende over een puntige pen, neemt de verdediging op zich van wat zij samenvat als vrijzinnigheid (liberalism) en humanisme, door enkele Engelse schrijvers onder de loupe en niet zelden onder het mes te nemen, die zij als exponenten van de dogmatische orthodoxie beschouwt. De voornaamste onder hen die zij om zijn dichterschap, zijn eruditie en invloed

als zeer belangrijk ziet, is T. S. Eliot. Verder wijdt zij haar aandacht aan de op 44-jarige leeftijd in de eerste wereldoorlog omgekomen T. E. Hulme, wiens postume *Speculations* als eerste de aanval heeft geopend op de humanistische filosofieën van na de Renaissance. In dit verband bespreekt zij tevens het boek van Basil Willey, *The Seventeenth Century Background*, die heeft willen aantonen, dat „wat de koude wijsbegeerte vernietigde, de eenheid van hoofd en hart (was), de synthese van gedachte en gevoel, waaruit de grote poëzie schijnt te worden geboren”. Ten slotte wijdt zij ook aandacht aan schrijvers als C. L. Lewis en Dorothy Sayers, door haar leken theologen en fundamentalisten genoemd, „die voor geen theologisch geschilpunt uit de weg gaan, maar bereid zijn alle antwoorden te geven”. Graham Greene en enkele anderen komen ook nog ter sprake.

Kathleen Nott wil nog iets meer dan liberalisme en humanisme tegen deze neo-orthodoxie verdedigen. Zij bestrijdt met kracht van argumentatie en op een geestige en intelligente wijze de bewering dat Europa's cultuur gebaseerd was op een dogmatische filosofie die ten slachtoffer is gevallen aan de snelle ontwikkeling van

de exacte natuurwetenschappen. Zij wil wel erkennen, dat er een „dissoctatie der gevoeligheid” is opgetreden, maar verwerpt krachtig de verklaring hiervan zoals Eliot e.a. ze hebben geformuleerd. Zij toont aan, hoe ave-rechts het is onze wetenschappelijke denkwijze terwille van de abstracties van het dogmatisme te verzaken. De scheiding tussen poëzie en wetenschap, verbeelding en intellect is wel kwellend, maar zij is kunstmatig. Ten onrechte spreekt men van abstracties als men het over de wetenschap heeft. De schrijfster is ook van mening, dat men geen abstracties moet vereren. „Al wat ik zeggen wil, is dat wat wij wetenschappelijke methode noemen de wijze is waarop wij de werkelijkheid ontdekken; dat deze ontdekking de voornaamste aangelegenheid is voor ons als menselijke wezens en dat dichters slechte poëzie zullen schrijven, als zij onze belangrijkste aangelegenheid veronachtzamen”.

„Poetry and truth” is een van de langste en beste hoofdstukken in dit boek. Tegenover de nieuwe filistijnen die wetenschap als duister en onnodig verwerpen, handhaaft zij: „Intellectual curiosity is still an essential poetic virtue”. Dit boek verdient de aandacht die het waard is. O. N.

Nog eens: De Revolutie laat haar kinderen gaan.

In onze bespreking van bovenstaand boek (nov.nr., blz. 671) hebben wij één woord onjuist vertaald geacht: nl. „nationaliteiten-politiek”, wat o.i. nationalistische politiek moet zijn. De vertaler maakt er ons nu opmerkzaam op dat ook het oorspronkelijk „Nationalitäten-politik” heeft. De blaam treft dus niet hem, maar de schrijver; want we blijven er bij dat dit woord hier tot ver-warring aanleiding kan geven.

J. R.

INHOUD VAN DE ELFDE JAARGANG

BETZEMA, JOH., Drie minuten	297
BLIJSTRA, R., Vreemd vooruitzicht	561
BOL, JOHAN VAN DER, Gedichten	295
BRIELE, LUC. VAN DEN, Sesare de Beccaria en de doodstraf	575
BRUIJN, FRANS DE, De Pelgrims	33
CHARLES, J. B., Hussem (gedicht)	285
— Les Apparitions	574
— Feather foundation	602
— Krant naar kruis	626
CHARLES en W. F. WERTHEIM, De verrassende slotregel	535
COOLEN, ANTON, De zaak Dominici	240
DONKER, ANTHONIE, Een halfjaar op Bonaire (gedicht)	65
— Kunst en katharsis	286
GRAAF, J. DE, Ideologie-vrij denken	246
HELDER, SAKE, Gedichten	269
HERBERTS, CHRISTIAAN, Gedichten	525
HEYNINGEN, P. E. G. VAN, Gedichten	237
HIJMANS, WILLEM, Gedichten	481
HUIZER, GERRIT, Hulp aan onderontwikkelde gebieden	394
HUYSMANS, CAMILLE, Bemoedigende brief	533
JONCKHEERE, KAREL, Lijnwaad en tapijten	678
JONG, JAN DE, Gedichten	414
JONG-KEESING, BEP DE, De toneeldood voor toeschouwer en schrijver	211
JORRITSMA, D., Bandijk (gedicht)	640
KAMERBEEK, J. C., Leopold en de Oudheid	98
KERCKHOVE, REMY C. VAN DE, Brief aan Koen (gedicht)	678
KIEF, FRITS, De bureaucratische verzieking van onze democratie	272
— Het zaad van het geweld	683
KOCH, D. M. G., Romein in Indonesië	161
— Hernnneringen uit de Indische krantenwereld	301
— Herinneringen uit een Indische gevangenis	369
— De zaak Baljet	484
KOOI, F. VAN DER, Martelaarschap (verhaal)	356
KORT BESTEK	60, 122, 187, 249, 315, 382, 475, 539, 604, 665
KRUIITHOF, J., Politiek en toekomst	359
LAST, JEF, Ketoet vertelt	223
LEIKER, TINE, Gedichten	293
LEUR, J. C. VAN, Fragmenten uit zijn brieven (Afscheid van Europa)	420
MARON, HUGO, De Miel	627
MAY, LIZZY SARA, Gedichten	193
— Lied voor liplezers	340
— Gedichten	437

MICHELS, F. W., Kermis der waanwijsheid	706
M., S. G., Strip-poker met de muze	385
— Gedichten	499
NOORDENBOS, O., De cultuur in tien jaren Nieuwe Stem	311
— Heine in Weimar	634
— Kort begrip	675
NOORDZIJ, NEL, Er is al ellende genoeg in de wereld	218
OLDEWELT, H., Gedachten over prof. H. J. Pos	257
PETERS, LEO, Kunst en cultuur in het land van Franco	441
PLANTENGA, H., Gedichten	715
PLUVIER, J. H., Clio en Azië	610
POLAND, HERMAN VAN, Vriend en vijand	84, 149
PRINS, APIE, Thuiskomst en vertrek	48
RAALTE, E. VAN, Interne en internationale verwickelingen	116
— Oplopende temperatuur	305
— Formatie-zenuwachtigheid	380
— Constitutionele bezinning	458
— Verkiezingsuitslag en kabinetsformatie	655
— Het Binnenhof over binnen- en buitenlandse kwesties	718
REDACTIE, Ter opening van de elfde jaargang	1
— Verklaring	609
ROMEIN, JAN, Het probleem der waarheid in de biografie	16
— Het Algemeen Menselijk Patroon	133
— De ontdekking van Van Leur	416
— Zie: Wertheim, W. F. en J. Romein: De vinger op de pols	492
ROMEIN-VERSCHOOR, A., Nederlands Proza (Kroniek)	41, 375, 621
ROST, NICO, Herinneringen aan Joseph Roth	326
SCHAGEN, J. C. VAN, De opstandige grootvader (gedichten)	3
— Hersenvlokken (proza)	451
SCHEEPMAKER, NICO, Gedichten	95
SCHELTEMA, T. W. L., Gedichten	591
SCHERFT, TONNY, Het hemelse speeltuig (proza)	169
SCHMID, CARLO, Indrukken in Moskou	331
SCHUCHART, MAX, Gedichten	511
SIRIKS, ELISABETH, Gedichten	129
SLUIMERS, B., De Suez-crisis als teken aan de wand	550
SMEDES, E., „Paulus”	173
— De mythologisering van Johannes de Doper	641
SOEDJATMOKO, De rol van de politieke partijen in Indonesië	197
STEEN, PETER VAN, Nieuwjaar (gedicht)	47
SUYS, J., Heine en de fellow-travellers	723
TERPSTRA, CHRISTIAAN, Gedichten	545
TOER, PRAMOEDJA ANANTA, Corruptie	403, 512
WIJNEN, NICO, Gedichten	321

BESPROKEN BOEKEN

AAN D. M. G. KOCH OP ZIJN VIJF EN ZEVENTIGSTE VERJAARDAG . . .	671
ADLER, H. G., Theresienstadt 1941—45	319
BERG, J. H. VAN DEN, Over neurotische factoren	127
BEZEMER, J. W., De Russische revolutie in westerse ogen	668
BEYEN, H. G., Klassieke en nieuwe schilderkunst	606
BOUMAN, P. J., Uit het leven van H. P. G. Quack	127
BRAASEM, W. A. en R. NIEUWENHUIS, Volkspoëzie uit Indonesië . . .	479
BRETON DE NIJS, E., Vergeelde portretten uit een Indisch familiealbum	477
BREYSIG, KURT, Die Geschichte der Menschheit	541
BROCKMÖLLER, KLEMENS, S.J., Christentum am Morgen des Atom- zeitalters	700
DEUDERMONDE, MAX, De Dagen zijn geteld	44
DERMOUTH, MARIA, De Tienduizend Dingen	624
DOOLAARD, A. DEN en C. OORTHUY, De toekomst in uw handen . . .	253
GAAY FORTMAN, W. F. DE, Architectonische kritiek. Fragmenten uit de geschriften van dr. A. Kuyper	607
GAULLE, GENERAAL DE, Mémoires de guerre	542
GELDER, B. DE, Neem en lees	668
GEORGE, ANDRÉ, Parijs	671
GIONO, JEAN, Notes sur l'affaire Dominici	240
GRONINGEN, B. A. VAN, Homerus	607
HEEK, F. VAN, Het geboortenniveau der Nederlandse Rooms-Katholieken	606
HEINE, HEINRICH, Ich weisz nicht was soll es bedeuten	723
HELLINGA, DR W. GS., Rembrandt fecit 1642	729
HOFSTRA, J. W., Het Oog van de Naald	375
HOOGTE, ALBERT VAN DER, Huis in de Nacht	621
LAST, JEF, Bali in de kentering	253
— Zo zag ik Indonesië	543
LEARSI, RUFUS, Het Joodse volk	126
LEONHARD, WOLFGANG, De Revolutie laat haar kinderen gaan . . .	669
LEUR, J. C. VAN, Indonesian Trade and Society	416
MARTIN, C. N., Heeft het uur H voor de wereld geslagen?	234
NATHUSIUS, MARIE SOPHIE, Ino	623
NOOTEBOOM, CEES, Philip en de anderen	43
NOTT, KATHLEEN, The Emperor's Clothes	731
PRAKKE, H. J., De groepskrantjes der opkomende voorhoede . . .	668
ROMEIN, JAN, In de ban van Prambanan	161
ROYEN, GERLACH, Latijn en Grieks dat wij allen spreken	607
SCHAIK-WILLING, JEANNE VAN, Ondanks Alles	375
SCHRIEKE, B., Indonesian sociological studies	63
SCHRIJVERSALMANAK 1956,	376
SIZOO, A., Het oude christendom in zijn verhouding tot de antieke cultuur	607

SUYS, J., Politiek en vrede	, 246
THIJS, WALTER, De Kroniek van Tak	478
VEEN, ADRI VAN DER, Spelen in het donker	42
VESTDIJK, S., Rembrandt en de Engelen	727
VLIS, J. VAN DER, Tragedie op Texel	535
WEYGAND, En lisant les mémoires de guerre du Général de Gaulle . .	542

DE NIEUWE STEM, maandblad voor cultuur en politiek, verschijnt de 15e van iedere maand onder redactie van
voor Nederland: N. A. DONKERSLOOT / O. NOORDENBOS, secretaris / J. B. CHARLES / JAN ROMEIN / J. SUYS / VICTOR E. VAN VRIESLAND / W. F. WERTHEIM — *voor Vlaanderen:* KAREL JONCKHEERE / JULIEN KUYPERS — *voor Indonesië:* SOEJONO HADINOTO / SUNARIO KOLOPAKING / SOEDJATMOKO — *voor Suriname en de Antillen:* LOU LICHTVELD.

Men wordt verzocht kopij enz. niet te zenden aan de redacteuren persoonlijk, maar aan het Secretariaat der redactie, O. Noordenbos, Kuinderstraat 25-III, Amsterdam-Z. Inzendingen worden alleen in behandeling genomen, wanneer de kopij getypt is, postzegels zijn bijgevoegd en het adres op de kopij zelf is vermeld.

Het abonnement loopt van 1 Januari tot 31 December en kost voor Nederland f 18.—, België frs 275.—, buitenland f 22.50 resp. frs 350.—. Voor leden der W.B.-Vereniging en studenten, ingeschreven aan een Nederlandse of Belgische Universiteit is de prijs f 15.— resp. frs 225.—. Losse nummers f 2.— resp. frs 30.—. Losse nummers buitenland f 2.50 resp. frs 40.—. Jaarabonnement betaalbaar naar verkiezing per kwartaal of per jaar.

Uitgave: N.V. WERELD-BIBLIOTHEEK

AMSTERDAM
 Admiraal de Ruyterweg 545
 Giro 1677

ANTWERPEN
 Lange Koepoortstraat 2
 Giro 316339

INHOUD

	blz.
<i>R. C. van de Kerckhove</i> , Brief aan Koen	673
<i>O. Noordenbos</i> , Kort begrip	675
<i>K. Jonckheere</i> , Lijnwaad en tapijten	678
<i>F. Kief</i> , Het zaad van het geweld	685
<i>P. Valkenburgh</i> , Geavanceerd katholicisme	700
<i>F. W. Michels</i> , Kermis der Waanwijsheid	706
<i>H. P. Plantenga</i> , Verzen	715
<i>E. van Raalte</i> , Het Binnenhof over buitenlandse en binnenlandse kwesties	718
<i>J. Suys</i> , Heine en de fellow-travellers	723
<i>Kort Bestek</i>	725
<i>Ex libris</i>	727

Zo juist verschenen:

MICHEL SEUPHOR:
PIET MONDRIAN

Het eerste grote standaardwerk (in de Engelse taal) over deze internationaal beroemde schilder, wiens opvattingen o.a. de moderne bouwkunst in grote mate hebben beïnvloed. Het werk is aangevuld met een bijlage van 32 blz. in de Nederlandse taal van die citaten in "De Stijl" die in deze editie in het Engels vertaald zijn.

444 blz., honderden zwart-wit illustraties, 35 reproducties in kleur, gebonden f 59.—

PICASSO:
GRAFIEK

Ieder die belang stelt in de hedendaagse kunststromingen zal dit boek over de deze 20ste-eeuwse titan willen bezitten.

168 gravures vanaf zijn eerste etsen uit 1899 tot de huidige tijd, met inleiding van Bernhard Geiser. Gebonden f 24.50

UITGEVERIJ CONTACT AMSTERDAM

Verkrijgbaar bij de erkende boekhandelaren

VERZAMELBANDEN

JAARGANG 1956

Voor hen, die de losse afleveringen van dit tijdschrift tot een gebonden boek willen verenigen, zijn losse linnen banden met bestempeling verkrijgbaar à f 1.60 (België frs 22.50). Bestellingen dienen vóór 31 januari 1957 schriftelijk opgegeven te worden aan uw boekhandelaar of aan de administratie van de Wereldbibliotheek N.V.